

ASIGURAREA SIGURANȚEI COPIILOR ȘI TINERILOR ÎN SPAȚIILE VIRTUALE PRIN PRISMA STUDIULUI POLITICILOR PUBLICE DE PROTECȚIE SOCIALĂ

Studiu de politici publice

Olga Moroza
Cercetător științific în domeniul educației

Studiul de politici publice a fost elaborat în anul 2017 în cadrul proiectului "Policy Fellowship Initiative", implementat de Departamentul Buna Guvernare al Fundației Soros-Moldova. Proiectul face parte din inițiativa regională "Action research, effective writing, visualization and advocacy", finanțată de Programul Eurasia al Open Society Foundations. Opiniile exprimate în studiu aparțin autorului și nu reflectă neapărat poziția Fundației Soros-Moldova sau a Programului Eurasia al Open Society Foundations

Chișinău 2018

CUPRINS:

Preliminarii.....	3
Capitolul 1: Cadrul conceptual al siguranței copiilor și tinerilor în spațiile virtuale.....	9
1.1. Siguranța online: un consens al riscurilor, daunelor și recompenselor în mediul online.....	9
1.2. Jocurile virtuale violente și antisociale și impactul acestora asupra copiilor și tinerilor.....	17
1.3. Relevanța problemelor siguranței online a copiilor și tinerilor pentru Republica Moldova.....	20
Capitolul 2. Promovarea cetățeniei digitale – o soluție practică pentru asigurarea siguranței online.....	22
2.1. Studiarea rolului cetățeniei digitale în asigurarea siguranței online.....	22
2.2. Analiza politicilor publice ale Republicii Moldova pentru asigurarea siguranței online prin prisma cetățeniei digitale și a drepturilor copiilor în spațiul online.....	31
2.3. Studiarea eficacității politicilor publice de asigurare a siguranței virtuale a copiilor și tinerilor.....	54
Capitol 3. Recomandări și concluzii de îmbunătățire a politicilor.....	56
Anexe.....	68
Bibliografie.....	83

PRELIMINARII

Problematica. Dezvoltarea și accesul mai larg la tehnologiile informaționale moderne le oferă membrilor societății, în special copiilor și tinerilor, posibilitatea să exploreze spațiul virtual în scopul dezvoltării personale și profesionale, pentru a concura ulterior pe piața muncii. Totodată, utilizarea Internetului generează un șir de riscuri legate de siguranța copiilor/tinerilor în mediul virtual, a căror preîntâmpinare reprezintă una dintre prioritățile proiectului „Strategia națională pentru protecția socială a copilului și a familiei pentru anii 2014-2020”, propusă de către Ministerul Muncii, Protecției Sociale și Familiei (50). Mai mult decât atât, conform Legii nr. 338 din 15.12.1994 a Parlamentului Republicii Moldova privind drepturile copilului, ocrotirea de către stat și societate a copilului constituite în Republica Moldova o preocupare politică, socială și economică de prim ordin.

Oportunitățile și potențialul unui număr semnificativ de copii și tineri din Republica Moldova sunt compromise de condiții sociale și deprinderi comportamentale nocive sau antisocial, care subminează bunăstarea fizică, intelectuală și socială a acestora. Efectele fenomenului dat sunt reflectate în societate prin existența unui grup mare de copii/tineri excluși sau marginalizați din cauza sărăciei, șomajului, migrației părinților, problemelor de sănătate, abuzului, neglijenței și a exploataării, la care sunt expuși acești copii/tineri, inclusiv în mediul online.

În raportul cu privire la situația tinerilor din Republica Moldova, Asociația Tinerilor Cercetători din Moldova „PRO-Știința” (27) atrage atenția asupra faptului că tinerii din zilele noastre se confruntă cu dificultăți de valorificare maximă a potențialului lor de dezvoltare fizică, socioemoțională și intelectuală. Conform raportului, aceste dificultăți sunt condiționate de vulnerabilitatea tinerilor, care este un răspuns la insuficiența investițiilor în sectorul social; accesul restrâns la servicii calitative de educație, sănătate, odihnă, petrecere utilă a timpului liber; lipsa unui mediu protector și sigur; posibilitățile reduse pentru tineri de a se implica în procesul decizional la nivel personal, social și comunitar; precum și lipsa/insuficiența cunoștințelor, abilităților și comportamentelor necesare copiilor/tinerilor de a-și rezolva problemele cu care se confruntă.

În acest context, spațiul virtual este unicul mediu în care ei încearcă să își compenseze imaturitatea emoțională și socială prin practicarea excesivă a jocurilor virtuale cu conținut violent sau alinieri la grupurile și comunitățile virtuale antisociale și autodistructive de tipul „Balena Albastră” sau „F57”. Astfel, copiii/tinerii riscă să fie expuși la provocările manipulate intenționat de reprezentanți ai anumitor grupuri virtuale, așa-ziii *triggeri*, care pot precipita ulterior comportamente suicidale la copii și tineri. Mai mult decât atât, socializarea online nesupravegheată și neinformată a copiilor/tinerilor cu oameni străini condiționează riscul de a fi abuzați. Acest fapt este confirmat și de către studiul privind siguranța online a copiilor/tinerilor „Copiii din Republica Moldova și(n)guri online?” (6), conform căruia 51% dintre copiii chestionați au comunicat online cu oameni necunoscuți și s-au întâlnit în realitate cu ei, dintre care 20% nu au spus nimănui despre acest fapt, iar 38% și-au făcut publice datele personale și fotografiile celor pe care i-au cunoscut doar online. 7% din numărul copiilor/tinerilor care au cunoscut prin Internet persoane din alte țări au declarat că au primit propuneri indecente și au discutat subiecte cu caracter sexual. Acest studiu atrage atenția asupra faptului că acostarea copiilor online rezultă în comiterea infracțiunilor convenționale, permițând infractorilor să localizeze cu ușurință potențialele victime prin alți infractori din întreaga lume.

Strategia Europeană pentru un Internet mai bun pentru Copii (68) se bazează pe patru piloni, care se consolidează reciproc: (1) stimularea conținutului online de calitate pentru tineri; (2) sensibilizare și responsabilizare crescute; (3) crearea unui mediu online sigur pentru copii; (4) lupta împotriva abuzului sexual și a exploatării sexuale a copiilor. Strategia propunea o serie de acțiuni care urmau a fi implementate de statele-membre și care reprezentau un document de referință pentru activitățile desfășurate în cadrul programului multianual al Uniunii privind protecția copiilor care utilizează internetul și alte tehnologii de comunicare (2009-2013) și care a fost raportat de Comisia Europeană ca fiind unul de succes. Obiectivele principale ale programului au fost: (1) sensibilizarea publicului, în special a copiilor, părinților și profesorilor cu privire la oportunitățile și riscurile pe care le prezintă utilizarea tehnologiilor online, precum și cu privire la mijloacele de garantare a siguranței online; (2) combaterea conținutului ilegal și a comportamentului dăunător în mediul online (...), în special în ceea ce privește distribuirea online a materialelor care conțin abuzuri sexuale asupra copiilor, manipularea psihologică și hărțuirea pe internet; (3) promovarea unui mediu mai sigur; (4) stabilirea unei baze de cunoștințe

pentru o abordare corespunzătoare a problemelor asociate cu utilizările existente și emergente ale mediului online.

Contextul național, precum și experiențele internaționale descrise mai sus ridică un șir de întrebări, la care această cercetare își propune să răspundă, cum ar fi:

- Ce este siguranța online?
- De ce copiii și tinerii sunt expuși riscurilor Internetului?
- Care factori fizici, psihologici sau sociali contribuie la amplificarea vulnerabilității copiilor și tinerilor față de *triggerii* din mediul online?
- Cum poate fi asigurată siguranța online?
- Ce politici publice există pentru asigurarea siguranței online a copiilor și tinerilor (prevenire și identificare)?
- Cât de informată este comunitatea/populația Republicii Moldova despre acest fenomen și politicile existente?
- Cât de eficiente sunt ele în viziunea populației și experților în domeniu?
- Cum pot fi modificate aceste politici publice?
- Cum poate fi modificată percepția membrilor comunității?

Scopul major. În acest context, studiul dat își propune drept scop major analiza manifestării siguranței online a copiilor și tinerilor din Republica Moldova și a eficacității politicilor publice existente în scopul asigurării siguranței online a copiilor și tinerilor.

Obiective. Pentru atingerea acestui scop, se propun următoarele obiective:

- Elaborarea cadrului epistemologic al siguranței online a copiilor și tinerilor, cu identificarea formelor de nesiguranță virtuală și a factorilor care contribuie la mărirea gradului de vulnerabilitate față de *triggerii* virtuali.
- Fundamentarea rolului cetățeniei digitale în asigurarea siguranței online.

- Studierea documentelor de politici existente la nivel național pentru asigurarea siguranței online a copiilor și tinerilor, prin distingerea mecanismelor de prevenire și identificare a cazurilor de expunere a copiilor și tinerilor la riscurile Internetului.
- Analiza gradului de familiarizare a societății cu politicile publice identificate și studierea percepției societății cu referire la eficacitatea acestor politici.
- Elaborarea unui set de recomandări pentru crearea unui mecanism eficace de evidență, monitorizare, consiliere și reabilitare socială a copiilor/tinerilor din grupul dat de risc.

Metodele de bază utilizate vor fi: analiza literaturii de specialitate, analiza documentelor de politici, interviul, chestionarul și metoda studiului de caz.

Aceste acțiuni vor contribui la atingerea scopului cercetării și la sensibilizarea ulterioară a comunității în problemele asigurării siguranței copiilor/tinerilor în mediul online prin politici și programe de protecție socială transparentă și necoruptă.

Precizări terminologice. Pentru explicitate lingvistică, se propun un șir de definiții și caracterizări detaliate ale noțiunilor principale utilizate în această cercetare, cum ar fi: copil, tânăr, securitate online, cetățenie digitală, *triggeri*, violență, victimă, *cybertalking*, *cyberbulling*, conținut obscen, prădător online, politici publice și protecție socială.

Copil și tânăr. Definițiile acestor două concepte au deseori în bibliografie conținut contradictoriu, în special cu referire la vârste.

Astfel, Conform Convenției ONU cu privire la Drepturile Copiilor și conform Legislației Republicii Moldova, prin copil „se înțelege orice ființă umană sub vârsta de 18 ani” (5), ce „nu are capacitatea de exercițiu deplină”. La rândul său, ONU (23) definește tânărul drept „persoană cu vârsta cuprinsă între 15 și 25 de ani”, iar Legea nr. 215 din 29.07.2016 cu privire la tineret (73) definește tinerețea ca fiind „cuprinsă între 14 și 35 de ani”. Din acest motiv, în sensul prezentei cercetări și a problematicii studiate, se va considera: copil – orice ființă umană sub vârsta de 18 ani, și tânăr – orice persoană cu vârsta cuprinsă între 18 și 25 de ani.

Spațiul virtual este un mediu mediat de către calculator, care le permite utilizatorilor acestuia să interacționeze reciproc prin prisma chaturilor, rețelelor de socializare sau jocurilor să creeze conținuturi, să acceseze și să proceseze informații sau să-l utilizeze în scopuri economice și de dezvoltare personală.

Siguranța online (*sin. siguranța de Internet, Ciber-siguranța*) reprezintă maximalizarea gradului de securitate a informațiilor private ale utilizatorului de Internet și protecția personală împotriva criminalității informatice în general, prin analiza de riscuri și posibile daune și beneficii ale mediului online (78).

Triggerul reprezintă un factor declanșator care pune în mișcare un șir de acțiuni și reacțiuni ce contribuie la intensificarea vulnerabilității persoanei și conduce la declanșarea unui comportament problematic.

Violența online reprezintă o totalitate de forme de rele tratamente aplicate de către orice altă persoană prin intermediul Internetului asupra altei persoane în scopul producerii vătămării sănătății mentale, psihologice, emoționale și fizice a acesteia.

Agresiunea online sau cyberbullingul este actul de hărțuire în spațiul virtual prin intermediul calculatorului sau al telefonului mobil.

Cyberstalkingul este o formă mai severă de *cyberbulling* și reprezintă utilizarea Internetului sau a altor mijloace electronice cu scopul hărțuirii unui individ, unui grup de persoane sau unei organizații.

Conținutul obscen reprezintă materialul plasat pe pagini web sub forma unor reclame pop-up sau linkuri către alte site-uri și include discursuri instigatoare la ură sau conținuturi ofensatoare.

Victima online este persoana care suferă un prejudiciu al sănătății sau integrității sale fizice și/sau psihologice ca urmare a unei fapte ilicite săvârșite de altcineva prin intermediul Internetului sau rețelei GSM sub forma agresării online, a hărțuirii, intimidării sau expunerii la conținut obscen.

Prădătorii online sunt persoanele care încearcă să inițieze relații de prietenie online cu minorii, aplicând tehnica de seducție în scopul abuzului acestora, utilizând diferite mijloace de comunicare virtuală cum ar fi forumuri sau camere de chat private.

Trollingul este comportamentul online antisocial al unei persoane care se angajează într-un comportament online negativ, postând mesaje dezagreabile pe contul social al cuiva sau în comunitatea virtuală în care se înrolează și inițial pretinde un participant legitim, dar mai târziu încearcă să perturbeze activitatea acestei comunități (Hardaker, 15; Donath, 11). Trollingul, care este o modalitate de a descrie pe altcineva, de obicei, cu agresivitate disimulată în tentă de umor, reprezintă modul în care o persoană, de cele mai dese ori anonimă sau cu un cont fals, glumește pe seama altcuiva, dar nu jignește direct. Este o momeală pentru instigarea unui comportament antisocial mai grav, cum este *flamingul*.

Flamingul este o interacțiune ostilă și insultătoare între persoane pe internet, implicând adesea folosirea profanării (batjocorire, necinstire, compromitere și dezonorare) (DEX online, 52), schimbarea acușărilor, criticilor și insultelor, adresate reciproc în anonim sau de pe conturi false, uneori fără dovezi clare (8). Poate fi țintit împreună cu alți membri asupra unei singure victime.

Politicele publice sunt manifestările și orientările definite de autoritățile statului, ca puteri publice, centrale sau locale, pentru domenii sau activități esențiale ce se desfășoară la nivel național, în favoarea unei anumite stări dorite (obiectiv) și includ opinii ale membrilor comunității despre mijloace considerate adecvate atingerii obiectivelor proiectate, obținute prin dispută, înfruntare, negociere, compromis (Popescu, 25).

Protecție socială: activitatea statului îndreptată spre asigurarea procesului de formare și dezvoltare a personalității, ocolind și neutralizând factorii negativi care influențează asupra personalității și creând condiții prielnice pentru afirmarea individului prin intermediul unui șir de garanții economico-juridice, care asigură supravegherea drepturilor de bază ale cetățenilor și atingerea unui nivel decent de viață (Romandas, 31).

Cetățenia digitală este definită drept un ansamblu de norme al unui comportament adecvat și responsabil al persoanelor de toate vârstele cu privire la utilizarea tehnologiei în viața lor de zi cu zi.

CAPITOLUL 1. CADRUL CONCEPTUAL AL SIGURANȚEI COPIILOR ȘI TINERILOR ÎN SPAȚII VIRTUALE

1.1 SIGURANȚA ONLINE: UN CONSENS AL RISCURILOR, DAUNELOR ȘI RECOMPENSELOR ÎN MEDIUL ONLINE

În societatea actuală se identifică un grup mare de copii/tineri excluși sau marginalizați din cauza sărăciei, șomajului, migrației părinților, problemelor de sănătate, abuzului, neglijenței și a exploatării, la care sunt expuși inclusiv în mediul online.

Datele Biroului Național de Statistică pentru anul 2016 comparate cu anul 2012 indică o creștere vădită a accesului la Internet și a gradului de utilizare a acestuia de către populația Republicii Moldova (2). Astfel, în anul 2012 numărul abonaților la serviciile de acces la Internet în bandă largă la puncte fixe a depășit cifra de 417,2 mii; rata de penetrare a acestor servicii raportată la 100 de locuitori ai republicii a atins 11,7% și a ajuns în anul 2016 la valoarea de 2450,6 mii, creșterea fiind de 82,9%. O creștere semnificativă de 90% se atestă în rândul utilizatorilor serviciului de acces la Internet în bandă largă la puncte mobile, numărul acestora depășind în anul 2016 cifra de 1919,4 mii față de 178,5 mii în anul 2012 (1). Astfel, Internetul a schimbat spectaculos modalitatea în care copiii și tinerii interacționează cu lumea, în calitate de cei mai frecvenți utilizatori online.

Studiul recent al unui grup de cercetători din SUA (Shannon Greenwood, Andrew Perrin și Maeve Duggan (13)) dezvăluie că tinerii americani cu vârsta cuprinsă între 18 și 29 de ani sunt cei mai activi utilizatori ai rețelelor de socializare (spre exemplu, Facebook 88%), dintre care mai multe sunt fete și își fac studiile la liceu (77%) sau colegii (82%).

Spațiul virtual are beneficii evidente, oferind acces copiilor și tinerilor la un volum copleșitor de informații și la căi infinite de exprimare a creativității, aceștia putând învăța și comunica fără costuri și instantaneu cu persoane din întreaga lume.

În același timp, mediul online comportă – în lipsa unei informări corecte și a unei orientări adecvate – riscuri, în fața cărora cei vulnerabili sunt în special copiii și tinerii. Ei pot fi expuși anumitor conținuturi care pot fi dăunătoare, le pot cauza traume psiho-emoționale considerabile sau îi pot incita la acțiuni dăunătoare pentru ei sau pentru alții. Copiii și tinerii sunt cei mai vulnerabili și sunt expuși cel mai mult riscului de acostare în scop de abuz sexual sau de hărțuire online, adică, riscului de insecuritate online.

Siguranța online este termenul care definește atât Internetul, cât și căile prin care copiii și tinerii comunică utilizând mijloace electronice media, cum ar fi telefoanele mobile, consolele de joc, rețelele de socializare etc. Conform unui studiu recent realizat de către Institutul Siguranței Online a Familiei, definirea siguranței online rezidă în stabilirea unui consens între trei elemente de bază: *riscuri, daune și recompense* pe care le obținem în medul online.

A. Riscurile online. Fiind în mediul online, utilizatorii sunt expuși unui șir de riscuri care pot diminua încrederea de sine sau sentimentul de autovaloare atât la copii, cât și la adulți.

Conform Raportului „EU Kids Online” al Școlii de Economie și Științe Politice din Londra (26), există mai multe categorii de riscuri online, în care copiii/tinerii sunt implicați în calitate de utilizatori, participanți sau actori. Tabelul de mai jos detaliază riscurile date.

Tabelul 1. Clasificatorul riscurilor online conform EU Kids Online (26)

<i>Tipul</i>	<i>Conținut</i>	<i>Contact</i>	<i>Act de conduită</i>
	Copilul ca utilizator (produse create pentru mase largi)	Copilul în calitate de participant (activități inițiate de către adult)	Copilul în calitate de actor (autor/victimă)
Agresiv	Conținut violent	Victimizarea prin hărțuire și intimidare	Hărțuire, amenințări și activități ostile în echipă (<i>trolling</i> și <i>flaming</i>)

			(Cheng ș.a., 9)
Sexual	Conținut pornografic	Ademenire în scopul săvârșirii actelor sexuale (<i>grooming</i>) și abuz sexual din partea persoanelor străine	Trimiterea sau primirea de secvențe video, imagini sau mesaje cu caracter sexual (sau <i>sexting</i>)
Valori	Conținut rasist și plin de ură	Persuasiune ideologică	Conținut cu potențial dăunător generat de către utilizator
Comercial	Expunerea la conținut ilegal și/sau dăunător (marketing încorporat)	Înstrăinarea sau furtul datelor cu caracter personal	Jocuri de noroc, încălcarea drepturilor de autor

În acest context, modalitatea în care Internetul implică diversele forme de riscuri, de asemenea, reflectă diversitatea a însuși Internetului, dat fiind faptul că el reprezintă o sursă de conținut produsă în/pentru masă, o sursă a interacțiunilor dintre adult și copil/tânăr și a interacțiunilor inițiate de înșiși copiii/tinerii. De asemenea, pentru a înțelege riscul insecurității online este necesară analiza acesteia din perspectiva atât a furnizorilor (producători, participanți sau structuri elaborate ce constituie mediul online), cât și a diversității rolurilor preluate de către copil/tânăr în implicarea sa cu acestea, care duc la vulnerabilitatea acestuia pentru a fi expus violenței prin intermediul Internetului.

B. Daunele pricinuite prin intermediul Internetului: violența online. Spectrul daunelor pricinuite copiilor/tinerilor prin intermediul Internetului va fi analizat prin dimensiunea conceptului violenței online, a categoriilor și cauzelor sale, cât și din perspectiva profilului socio-psihologic al copiilor și tinerilor victimizați online.

Violența online. Reprezentând forme de rele tratamente aplicate de către orice persoană asupra alteia prin intermediul mijloacelor informaționale, violența prin intermediul Internetului poate fi categorizată după cum urmează:

1. Expunerea la conținutul ilegal și/sau obscen (pornografie, pornografie infantilă, imagini erotice tip fotografii sau desene cu copii – de exemplu, fenomenul Lolita, desene animate erotice și/sau pornografice, rasism și xenofobie, discriminare, intimidare).

2. *Cyberbulling* sau agresivitatea online, care poate avea loc prin diferite metode:

- *Siteuri de ură:* Agresorul creează un „site de ură” pentru a hărțui un individ. Acest lucru poate însemna publicarea unor poze sau secvențe video care arată victima în situații jenante.
- *Grupuri de ură:* Astfel de grupuri apar uneori pe Facebook sau pe alte rețele sociale. Grupurile au în comun faptul că urăsc un grup întreg de oameni. Chiar dacă administratorul site-ului anulează contul, agresorul deschide alt cont, pe care continuă agresiunea.
- *Agresiunea prin intermediul telefonului mobil.* Cea mai des folosită metodă este trimiterea mesajelor cu conținut jignitor. Conținutul poate fi verbal sau poate avea imagini.
- *Agresiune pe bloguri,* unde agresorul scrie comentarii cu conținut injurios la adresa victimei.
- *Agresiune prin votare pe Internet,* de tipul „Cine este cel/cea mai frumo(a)s(ă) sau cel/cea mai urât(ă)?”.
- *Agresiune prin jocuri virtuale,* care propune utilizatorilor să parcurgă un set de misiuni oferite de „curatori” virtuali, ce solicită oferirea datelor cu caracter personal, însuflând prin metode de intimidare și hărțuire comportamente automutilatoare și suicidale.

Printre formele cele mai frecvente de *cyberbulling* cu caracter antisocial pot fi enumerate următoarele:

- tachinarea;

- excluderea cuiva din grupul din care face parte;
- utilizarea cuvintelor sau imaginilor pentru a încerca să intimideze sau să amenințe pe cineva;
- intimidarea și hărțuirea cuiva în termeni de sexualitate, religie, rasă (17), afiliere politică, activitate profesională etc., de tip *trolling* și *flaming*;
- dezvăluirea secretelor sau informațiilor personale despre cineva care jonează sau umilesc această persoană; urmărirea cuiva (*cyberstalking*).

3. Hărțuire sexuală prin contacte online, transferată și în lumea reală (prin chat și e-mail, prădătorul online câștigă încrederea copilului, care furnizează informații ce pot duce la identificarea copilului/tânărului și/sau a adresei unde locuiește, cu comiterea ulterioară de abuzuri și infracțiuni, prin întâlnirea față în față (sau nu) cu copilul/tânărul).

4. Dependența de jocuri și internet (utilizarea excesivă a calculatorului și navigarea pe Internet mai mult de 4 ore pe zi au efecte devastatoare asupra sănătății fizice, a performanțelor școlare, capacității de socializare a copilului/tânărului și relațiilor cu părinții, iar în cazuri grave constituie o premisă pentru act de sinucidere).

5. Comerț și publicitate (comerțul electronic fără supravegherea părinților poate conduce la utilizarea frauduloasă a datelor personale, de exemplu, utilizarea ilegală a cărților de credit, furtul de identitate).

Cauzele violenței online. Din punctul de vedere al **victimei**, printre cauzele expunerii copiilor și tinerilor la violența online pot fi enumerate următoarele:

- dificultăți de a valorifica la maximum potențialul de dezvoltare fizică, socioemoțională și intelectuală a copilului și tânărului;
- imaturitatea socială și emoțională a copiilor /tinerilor;
- neglijarea emoțională și educațională în procesul educației copiilor/tinerilor din partea părinților și cadrelor didactice, manifestată prin: ignorarea problemelor psiho-emoționale ale copilului/tânărului, lipsa de informare și implicare în activități educaționale, lipsa de supraveghere și monitorizare a activității virtuale a acestuia.

Din punctul de vedere al **atacatorului**, factorii care declanșează modificarea comportamentului copiilor și tinerilor în spațiul online în unul agresiv, de tip *cyberbulling*, *trolling* sau *flaming*, creând condiții pentru a-și dezvolta un comportament agresiv și antisocial online, sunt diferiți de mecanismele de reglare a comportamentelor persoanelor în grupuri sociale offline din care fac parte, în mare măsură datorită unei serii de caracteristici specifice doar mediului online:

1. *Anonimitatea disociativă* – „acțiunile mele în spațiul virtual nu-mi pot fi atribuite în viața reală”, raționament care explică lipsa de identitate a celor mai agresivi dintre utilizatorii de Internet.
2. *Invizibilitatea* – „în spațiul virtual nu știe nimeni cum arăt și nu pot fi judecat în funcție de tonul vocii”. Să fii agresiv în viața reală implică să te adaptezi la situație și ca ton al vocii, dar și ca limbaj al trupului. În lumea virtuală e suficient să scrii un comentariu acid, care presupune intuitiv și limbajul nonverbal agresiv al autorului.
3. *Asincronicitatea* – „acțiunile mele în lumea virtuală nu au loc în timp real”.
4. *Introiecția solipsistică* – ideea „nu-i cunosc pe utilizatorii de Internet, deci trebuie să le ghicesc intențiile” declanșează defensiva și apărarea în comunicare cu alții, care de cele mai multe ori este neîntemeiată.
5. *Imaginația disociativă* – ideea „Internetul nu e lume reală, deci oamenii aici nu sunt reali” ne împiedică să conștientizăm că în mediul virtual relaționăm cu oameni reali și că discursul online are același impact ca în viața reală.
6. *Minimalizarea autorității* – „nu sunt persoane cu autoritate pe Internet, pot face ce vreau” este o convingere condiționată de lipsa judecării sociale și a pedepsei care poate urma drept consecință a aceluiași fel de comportament exercitat în afara rețelei online.
7. Influența liderilor de opinie din media, pentru care comportamentul agresiv/pasiv-agresiv e un mod de viață în fața ecranului și a camerelor.
8. Diferențele de valori (20).

Profilul psiho-social al victimelor violenței online

Victima violenței online dispune de un grad de vulnerabilitate victimală condiționat de o multitudine de factori, precum: vârsta, sexul, pregătirea socioculturală, IQ, caracteristici psiho-comportamentale. Astfel, vulnerabilitatea are o structură complexă, în care predispuerile sunt actualizate de o situație concretă și se formează premise pentru cauzarea daunelor.

Gradul de vulnerabilitate victimală poate fi precizat prin intermediul a trei categorii de factori (Bulat, 4):

a) factori personali cum ar fi:

- copiii/tinerii cu achiziții modeste pe linia educațională sau cei cu o redusă experiență socială și interacțională pot fi ușor victimizați de infractori, care folosesc minciuna și fraudă;
- retardații mintal sau cu o valoare mai scăzută a IQ;
- trăsături de personalitate cum sunt: timiditatea, inhibiția, suspiciunea, anxietatea, forța Eu-lui slabă, nivel jos de autoapreciere și statut al identității cu tendințe moratorii, care îl fac pe adolescent să caute posibilități de compensare a lor în mediul online, ajungând la nivel de comportare adictivă online.

b) factori sociali, cum ar fi cazuri precedente de victimizare a copilului/tânărului sau statutul social vulnerabil al familiei din care provine;

c) factori situaționali cum ar fi accesibilitatea navigării necontrolate și fără penalizări sociale în spații virtuale, prin aderare la grupuri virtuale sau accesare a informației cu conținut dubios.

De asemenea, copiii sau tinerii victimizați sunt predispuși să:

- Consume alcool sau droguri;
- Absenteze de la școală sau chiar să abandoneze școala;
- Agreseze pe alții;

- Aibă performanțe școlare slabe;
- Posede un nivel scăzut al respectului de sine;
- Manifeste mai frecvent probleme de sănătate.

C. Recompensele obținute de către copii și tineri datorită utilizării Internetului

Internetul reprezintă mediul în care copiii și tinerii pot să obțină recompense și beneficii pentru dezvoltarea lor personală și socială. Aceste beneficii sunt limitate doar de imaginația noastră. De la educație la comunicare, de la comerț la divertisment suntem cu toții în zona digitală adusă de web și tehnologiile noi. Utilizarea resurselor educaționale online asigură învățarea individualizată și diferențiată pentru fiecare participant al procesului educațional, transformând astfel sistemul nostru educațional spre bine. În zilele noastre, copiii și tinerii pot avea acces la servicii de sănătate, servicii financiare și guvernamentale, accesând cu ușurință portalurile online e-sănătate sau e-guvernare sau explorând platforme inovatoare care oferă date la fiecare „click” de mouse și favorizând accesul spre noi inovații tehnologice care invadează viața de zi cu zi a fiecărui om, cum ar fi implanturi, roboți sau alți purtători ai inteligenței artificiale.

Mai mult decât atât, activitatea adolescentului în cadrul Internetului poartă un caracter complex de cunoaștere, comunicare și realizare a plăcerilor sale, în acțiunile căruia își văd reflectate nevoile sale (de a comunica, de a stabili relații sociale, de a cunoaște, de a fi afectuos, de a fi creativ și original, de a se distra, de a se autorealiza etc.) și factorii de personalitate cum sunt îndrăzneala, dinamismul, încrederea, adaptabilitatea, forța Eu-lui, autoaprecierea, statutul identității dobândite a Eu-lui său, care definesc profilul personalității sale în calitate de utilizator al Internetului (Morozan, 19).

Generalizând cele expuse mai sus, ajungem la concluzia că siguranța online rezidă în asigurarea protecției copiilor și tinerilor împotriva daunelor pricinuite prin intermediul mijloacelor media virtuale și al sprijinului acordat acestora în obținerea beneficiilor maxime în urma utilizării noilor tehnologii fără a se expune riscului personal sau a expune riscului alte persoane.

Astfel, scopul promovării siguranței online este protecția copiilor și tinerilor împotriva consecințelor negative ale utilizării mediilor electronice, incluzând hărțuirea, comportamentul sexual neadecvat sau exploatarea virtuală.

1.2. JOCURILE VIRTUALE VIOLENTE ȘI ANTISOCIALE ȘI IMPACTUL ACESTORA ASUPRA COPIILOR ȘI TINERILOR

Deși copiii și adolescenții pot cunoaște despre potențialele riscuri și măsuri de precauție, ei nu neapărat vor întreprinde măsurile necesare sau vor adopta comportamente care să le asigure un grad de securitate necesar atunci când comunică online. De exemplu, dauna posibilă asupra copiilor atunci când practică jocuri video de natură violentă sau sexuală este practic identică, fie că este un joc online, fie pe o consolă utilizată acasă.

Conform ratingului elaborat de către portalul „Common Sense Media” (Haynes, 14), printre cele mai violente jocuri video pentru anul 2016 sunt: Alekhine’s Gun, Dark Souls III, Hitman: Dead Rising sau Path of Exile: Ascending. Pentru a elucida caracterul violent al acestor jocuri, propunem mai jos caracteristica generală a jocurilor „Alekhine’s Gun” și „Dark Souls III”.

„Alekhine’s Gun” este un joc de acțiune jucat de la persoana a 3-a; aruncă jucătorul în rolul unui asasin al anilor '60 ai secolului XX care lucra pentru CIA. Jucătoriiucid inamicii folosind cuțite, otrăvuri și o varietate de arme și pot strangula ținte cu garoți (gulere de fier). Stropirea de sânge este arătată pe pereți și pardoseli după capturarea capului, iar unele scene prezintă și momente grave de violență. Jucătorii sunt clasificați după dorința de a-i nimici pe dușmani și după nivelul de distrugere (cu cât este mai violent, cu atât este mai mare gradul).

Jocul de roluri și acțiune „Dark Souls III” este cel mai recent joc din seria celor cunoscute pentru provocări și imagini brutale. Eroul este un aventurier care încearcă să împiedice sfârșitul lumii, luptând într-un regat împânzit cu dușmani și monștri umani. Mănuind arme, inclusiv săbii, sulițe, arcuri și apelând la acțiuni magice, jucătorul trece frecvent pe lângă rămășițele celor decedați recent (cum ar fi corpurile atârinate de copaci) și băltoacele de sânge. Rănile sângerează cu stropi prin aer, iar victimele strigă de durere atunci când sunt lovite.

După cum se vede, aceste jocuri online video sunt foarte periculoase pentru copiii și tinerii în formare din cauza conținutului violent și a rolului distructiv pe care îl pot prelua în viața offline. Aceste jocuri au rolul de a elibera energiile negative, sentimentele de agresivitate existente la copii și tineri, creându-le astfel nișe de refulare a acestor energii.

Pericolul este cu atât mai mare cu cât se înregistrează o glisare a rolului social în cel fictiv, creat de joc, în care jucătorul se transformă într-un supraom puternic și capabil de a deține puterea și controlul într-o lume virtuală. Jucătorii resimt nevoia de a-și reconfirma puterea de care dispun, chiar și virtual, într-un anumit grup, umplându-și un gol tradus din nevoia de a fi o altă persoană față de ce este în viața reală. Regăsindu-se în jocurile care promovează violența, copiii/tinerii sunt posedați de un „sentiment al entuziasmului” care-i deconectează de la lumea reală și „transcend propria individualitate a acestora și toate legăturile care-i ancorează în cotidian, dăruindu-se complet unei cauze comune”, aceea de a ucide (Macovei, 28).

La fel ca orice obiect sau activitate care produce plăcere și dependență, și jocul de pe Internet devine un drog. Imposibilitatea fizică a copiilor/tinerilor de a juca un anumit joc poate duce la sevraj. Odată instalat fenomenul dependenței generat de joc, ei nu mai pot recunoaște frontierele dintre real și ireal. Mai mult decât atât, jocurile online pot nu numai să îi incite pe adolescenți să adopte comportamente violente, ci încurajează totodată consumul de alcool și de tutun, dar și comportamentele riscante, sexuale sau la volan.

Un exemplu de acest tip de joc sunt jocurile morții, cum ar fi, de exemplu, „Balena Albastră”. Jocul în sine mizează pe o provocare psihologică pentru copii și tineri, atrași printr-un anunț motivant să adere la grupurile virtuale care promovează conceptul jocului. Adolescenții sunt contactați imediat după înregistrare și timp de 50 de zile consecutive primesc de la un „administrator” sau „curator” virtual câte o sarcină de îndeplinit, una mai sinistră decât alta. În plus, tinerii care intră în joc trebuie să trimită dovezi foto pe site-ul de socializare VKontakte drept confirmare că fiecare din aceste sarcini a fost dusă la bun sfârșit. De exemplu, în prima zi „curatorul” îi indică jucătorului să-și deseneze pe mână unul din simbolurile jocului (o balenă, de exemplu) și să-i trimită o fotografie nud. În următoarea zi, jucătorul trebuie să se trezească la 04.20 și să se uite la filme de groază. În a treia zi, utilizatorul trebuie să-și facă trei tăieturi cu cuțitul, cuiul sau lama pe mână. Următoarea sarcină presupune un desen cu o balenă pe un obiect

la îndemână sau pe contul personal VKontakte. În a cincea zi, dacă ghidul apreciază că jucătorul a îndeplinit întocmai sarcinile, îl acceptă în rândul „Balenelor Albastre” doar după ce îi arată că și-a însemnat cu cuțitul pe un picior cuvântul „yes”. În zilele următoare, ghidul îi cere jucătorului să se trezească la 04.20, să urce pe acoperiș, să meargă în stațiile de tren sau să-și însemneze mâna cu cuțitul, desenându-și o balenă sau să-și taie buzele. În a treia săptămână de joc, utilizatorul primește misiuni secrete, iar din ziua a 30-a până în ziua a 49-a, jucătorul trebuie să se trezească la 04.20 și să se uite la filme de groază, să asculte muzică din aceeași categorie, să vorbească cu alți jucători, numiți balene, să-și taie zilnic mâna și să se retragă complet din mijlocul familiei sau cunoscuților. În ultima zi, sarcina jucătorului este să se sinucidă prin diverse metode, astfel încât să învingă jocul (7).

În cazul în care jucătorul dorește să abandoneze jocul, refuză să îndeplinească sarcinile sau dorește să anunțe un adult despre jocul la care a aderat, el este intimidat și amenințat cu răfuială fizică de către administratorii jocului, care de cele mai multe ori s-au dovedit a fi din alte țări, cum ar Rusia și Ucraina.

Este important de menționat că aceste jocuri nu există doar în mediul online, ci și în viața reală. Prin urmare, sarcinile de automutilare sau suicid se pot înainta prin internet, dar și offline, la întâlnirile cu așa-ziii „curatori” sau „administratori”.

Vârsta adolescenței este perioada la care tinerii se caută pe sine, caută să descopere cum funcționează lucrurile din jurul lor și cum acestea se raportează la lumea lor internă. Jocurile morții, de obicei, nu se opresc la curiozitate în cazul adolescenților care sunt răniți emoțional. Până la urmă, implicarea copiilor în jocurile morții este un factor care arată că ei se simt singuri și neglijați. De multe ori copiii umiliți la școală nu împărtășesc aceste experiențe cu familia lor. Tinerii care suferă din cauza unei despărțiri sau relații de dragoste neîmpărtășită, de asemenea, devin potențiale victime ale jocurilor periculoase (35).

Drept răspuns la pericolul adus de către jocul morții, Ștefan Popov, un cercetător în științe sociale și psihologice din țara noastră, a creat jocul „Balena Roz”, care provoacă participanții să treacă 60 de etape, făcând însă cât mai multe fapte bune (12). Printre acestea pot fi enumerate următoarele: „uită-te în oglindă și mulțumește-ți că ești minunat(ă)”; „trezește-te la

5:20 și aleargă în parc”; „fă un duș, mergi la serviciu, fii util, evită să stai pe Facebook!”; „zâmbește unui străin”, iar „în transportul public privește prietenos”.

În această ordine de idei, putem concluziona că jocurile morții și cele virtuale ce poartă un caracter violent sunt asociate cu o paletă largă de comportamente riscante în rândul tinerilor, care se explică parțial prin schimbări de personalitate, de atitudini și de valori, asociate acelor jocuri care îi fac pe adolescenți să devină rebeli și mai dispuși să își asume riscuri. Efectele date sunt similare în rândul băieților și fetelor, fiind mai pronunțate în rândul adolescenților care petrec un număr mare de ore în fața ecranelor și consolelor de joc, în special practicând jocuri ai căror protagoniști sunt personaje antisociale.

1.3 RELEVANȚA PROBLEMELOR SIGURANȚEI ONLINE A COPIILOR ȘI TINERILOR PENTRU REPUBLICA MOLDOVA

Evenimentele recente legate de interesul sporit al copiilor și tinerilor din Republica Moldova față de jocurile morții în prima jumătate a anului 2017, însoțite de 15 cazuri de automutilare, tentative de suicid și 2 cazuri de suicid prin aruncarea de la înălțime a doi tineri, raportate de către Inspectoratul General de Poliție din Republica Moldova (21), au atras atenția autorităților și a întregii societăți asupra riscurilor la care sunt expuși copiii și tinerii în mediul online și asupra importanței asigurării siguranței copiilor și tinerilor în mediul virtual prin măsuri concrete de prevenire.

Întrucât la nivel național aproape că lipsesc statistici recente cu privire la situația siguranței online a copiilor și tinerilor din țară, iar numărul de cercetări care ar face lumină asupra interacționării copiilor și tinerilor cu lumea virtuală este unul redus, vom lua drept referință rezultatele studiului „Copiii din Republica Moldova si(g)uri online? Studiul privind siguranța copiilor online”, realizat de către Centrul Național pentru Protecția și Promovarea Drepturilor Femeii „La Strada” (6). Datele acestui studiu arată că activitatea online a copiilor nu este monitorizată de către părinți, fapt care le permite copiilor să contacteze cu persoane străine, inclusiv de peste hotare (*79% au cunoscut prin Internet persoane din alte țări*). Copiii și tinerii sunt expuși comunicării online cu tentă sexuală, recepționând câteodată propuneri indecente online (7%). Copiii fac cu ușurință schimbul de date personale, fotografiile și video cu persoanele pe care le-au cunoscut doar online (*fiecare al 3-lea copil chestionat a expediat propriile*

fotografii necunoscuților) și nu evită întâlnirile cu acești oameni în mediul offline, experiențe pe care nu le împărtășesc părinților (*doar 32% dintre copii îi informează pe părinți*). Mai mult decât atât, au fost identificate și cazuri de accesare online a materialelor cu caracter pornografic și de hărțuire, la care copiii și tinerii au fost expuși în spațiul virtual.

Conform datelor prezentate de către Angela Palancean, coordonatorul site-ului „Singur Online”, gestionat de Centrul Național pentru Protecția și Promovarea Drepturilor Femeii „La Strada”, în cadrul emisiunii de la Radio Chișinău „Pauza de cafea: Ce e bine să știm despre riscurile pe care le implică utilizarea internetului” (76), cele mai frecvente riscuri online raportate de către copii și tineri din Republica Moldova în ultimele luni sunt legate de furtul de identitate în scopul creării profilurilor false; divulgarea datelor cu caracter personal și riscul copiilor de a fi hărțuiți, ademeniți și exploatați de către prădătorii online. Dacă e să menționăm problemele cu care copiii și tinerii se adresează cel mai des experților platformei „Singur Online” (81), acestea sunt legate, în primul rând, de siguranța profilurilor online pe care ei le creează pe rețelele de socializare; în al doilea rând, cele legate de informarea cu privire la hărțuire, șantaj și intimidare (de exemplu, riscul ca o fotografie expediată unei persoane online să se facă publică) și, în al treilea rând, problemele legate de divulgarea datelor cu caracter personal.

Cele menționate mai sus dezvăluie deschiderea copiilor către comunicarea online cu persoane străine și lipsa de precauție în publicarea datelor cu caracter personal pe rețelele de socializare sau pe alte platforme virtuale. În plus, acestea explică vulnerabilitatea de care au dat dovadă copiii și tinerii din Republica Moldova în fața provocărilor manipulatorii de *cyberbullying* ale jocului morții, fapt care denotă cât de importantă este problema siguranței copiilor și tinerilor în mediul online în țara noastră.

Doar în luna martie 2017 timp de 2 săptămâni au fost identificate de către Inspectoratul General de Poliție peste 200 de profiluri, postări și mesaje pe rețelele de socializare, al căror conținut avea conexiuni cu jocurile morții (21), iar la Linia Verde pentru Prevenirea Suicidului (79) au fost recepționate peste 800 de apeluri și mesaje din partea părinților, profesorilor și a înșiși copiilor. Din numărul total de solicitanți, 90% erau persoane care aveau nevoie de informare generală despre manifestările acestui joc și caracteristicile comportamentului

jucătorilor și doar 10% au avut nevoie de consiliere psihologică pentru prevenirea tentativei de suicid.

În această ordine de idei se poate spune că problema siguranței online a copiilor și tinerilor este una actuală pentru Republica Moldova, atât în termeni de strategii guvernamentale sau de activitate a experților în domeniu, cât și de implicare corectă a societății per ansamblu, inclusiv mass-media. Soluționarea problemei ar putea fi condiționată de identificarea unui model de asigurare a siguranței online a copiilor și tinerilor, axat pe promovarea cetățeniei digitale și documentelor de politici de protecție socială eficace. Acestea vor pune la dispoziția copiilor, tinerilor și adulților un amalgam de instrumente, reguli și programe sociale și educaționale, pentru a-i proteja împotriva celor mai grave riscuri ale web-ului, în timp ce aceștia exercită o bună cetățenie digitală în cadrul unei culturi mai largi de responsabilitate și pentru a se bucura de beneficiile extraordinare pe care le oferă tehnologia și Internetul.

CAPITOLUL 2. PROMOVAREA CETĂȚENIEI DIGITALE – O SOLUȚIE PRACTICĂ PENTRU ASIGURAREA SIGURANȚEI ONLINE A COPIILOR ȘI TINERILOR

Prezentul capitol își propune valorificarea rolului cetățeniei digitale și a drepturilor copiilor în asigurarea siguranței online a copiilor și tinerilor prin prisma percepției populației și a politicilor publice ale Republicii Moldova.

2.1. STUDIAREA ROLULUI CETĂȚENIEI DIGITALE ÎN ASIGURAREA SIGURANȚEI ONLINE

Sociologii au stabilit că odată cu apariția unei tehnologii informaționale noi există un decalaj între momentul în care această tehnologie este introdusă în vizorul societății și punctul în care ea devine integrabilă în societate (Ribble, 30). În acest răstimp, societatea reușește să creeze reguli, politici și proceduri care îi vor ajuta pe utilizatori să înțeleagă tehnologia dată. Pe de altă parte, din cauza valului accelerat de invenții tehnologice, societatea nu mai reușește să parcurgă treptat însușirea acestora pentru o mai bună aplicare în practică. Când doar începem să înțelegem o tehnologie, vine alta nouă. În trecut, era rolul adulților să ia cunoștință de noile invenții, să le exploreze, iar apoi să transfere cunoștințele, abilitățile și atitudinile formate către generația

următoare. Copiii de astăzi nu mai așteaptă să preia experiențele noi de la adulți, ci învață să le folosească înaintea sau în același timp cu adulții. Acest lucru duce la neînțelegeri și incertitudini cu privire la modul în care tehnologiile pot fi sau ar trebui să fie utilizate, copiii asimilându-le de cele mai multe ori haotic, fără o monitorizare ghidată din partea adulților, astfel expunându-se riscurilor mediului virtual, cu consecințe grave pentru siguranța lor online.

Pornind de la ideea că siguranța online presupune menținerea unui consens între trei elemente definitorii, cum ar fi: riscurile Internetului, daunele pe care acesta le aduce și recompensele sau beneficiile obținute de către utilizator în mediul virtual, este evidentă concluzia că abordarea siguranței online din perspectiva unui singur element, de exemplu, riscurile sau daunele, fără a lua în considerație și beneficiile, este incompletă și insuficientă pentru înțelegerea întregului mecanism de funcționare. Din acest motiv, siguranța online trebuie să fie analizată prin intermediul unui complex de cunoștințe, abilități și atitudini dobândite de către utilizatori în familiarizarea lor cu riscurile online, prevederea și evitarea posibilelor daune ale activității lor virtuale și valorificarea la maximum a beneficiilor oferite de către Internet în scopuri educaționale, de dezvoltare personală și afirmare profesională. În acest context, propunem spre atenție conceptul de cetățenie digitală, care înglobează în sine un complex de cunoștințe, abilități și atitudini, care contribuie la comportamentul adecvat și responsabil al copiilor și tinerilor în spațiul virtual în procesul utilizării de către ei a tehnologiilor informaționale în viața de zi cu zi.

Literatura în domeniul cetățeniei digitale [Cubukcu, Bazyan (10), Hill (16), McCosker A., Vivienne S., Johns A. (18), O'Brian (22), Ribble (29, 30) ș.a.] identifică următoarele nouă elemente de bază ale cetățeniei digitale:

- 1. Accesul digital** – presupune participarea electronică deplină a utilizatorilor în societate.
- 2. Comerțul electronic** – reprezintă cumpărarea și vânzarea electronică a bunurilor în termeni legali.
- 3. Comunicarea virtuală** – implică schimbul electronic de informații, utilizând o gamă largă de opțiuni de comunicare digitală, cum ar fi, de exemplu, e-mailul, telefoanele mobile, mesageria instantanee, platformele de conferințe video ș.a.

4. Alfabetizarea digitală – reprezintă procesul de achiziționare coerentă și organizată a cunoștințelor și abilităților de mânăuire a tehnologiilor informaționale, pentru utilizarea ulterioară a acestora în scopuri personale, educaționale și profesionale de către înșiși utilizatorii.

5. Eticheta digitală – presupune executarea politicilor și regulilor de conduită online, care necesită a fi aplicate în viața virtuală de zi cu zi.

6. Legea digitală – implică responsabilitatea electronică pentru acțiunile și faptele realizate de către copii și tineri în mediul virtual.

7. Drepturile și responsabilitățile digitale – reprezintă libertăți extinse pentru toată lumea într-o lume digitală, cum ar fi dreptul la intimitate, libertatea de exprimare etc. și responsabilizarea de a le respecta și promova în comunicarea și activitatea online.

8. Sănătatea și bunăstarea digitală – reprezintă bunăstarea fizică și psihologică a utilizatorilor lumii tehnologiei digitale.

9. Securitatea digitală (autoprotecția) – implică măsuri electronice de precauție pentru a garanta siguranța informațiilor personale.

În această ordine de idei, înaintăm **prima ipoteză**, conform căreia *nivelul limitat de cunoaștere a cetățeniei digitale la copii și tineri este un factor major pentru a reduce siguranța online a acestora.*

Metodologia și rezultatele obținute.

Pentru confirmarea acestei ipoteze, au fost utilizate următoarele **metode**:

1. Focus-grup pentru identificarea:
 - percepției cu privire la competențele pe care copiii și tinerii din țară le posedă în termeni de elemente ale cetățeniei digitale;
 - percepției membrilor comunității despre rolul deținerii cetățeniei digitale a copiilor și tinerilor în asigurarea siguranței online a acestora.
2. Două chestionare adresate membrilor comunității (tineri și părinți) pentru identificarea corelației dintre cetățenia digitală și siguranța online.

Sesiunile de focus-grup¹ au avut loc în perioada mai-iunie 2017 în 7 regiuni ale țării: Chișinău, Bălți, Ciadâr-Lunga, Telenești, Orhei, Cahul și Căușeni, cu participarea a 78 de membri ai comunității, dintre care: 21 de tineri (27%) și 57 de adulți (73%).

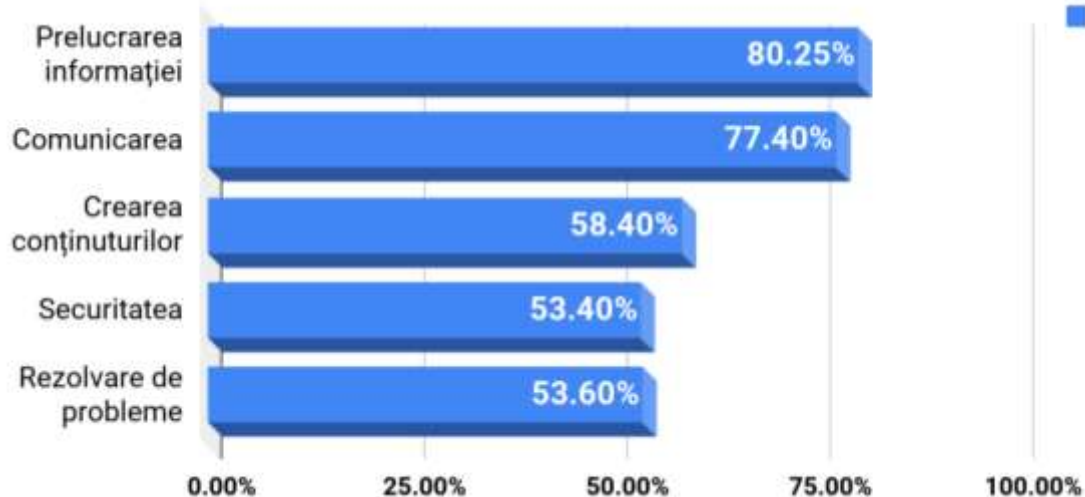
Sesiunile de focus-grup au oferit informații cu privire la cele mai mult/mai puțin dezvoltate competențe digitale ale elementelor cetățeniei digitale la copiii și tinerii din regiunile respective și rolul pe care aceste competențe îl au în activitatea personală, profesională și siguranța online a copiilor și tinerilor.

Inițial, participanților li s-a oferit fișa cu competențe digitale (Anexa 1) și li s-a solicitat să aprecieze nivelul de dezvoltare a competențelor digitale ale copiilor și tinerilor din regiunile lor, utilizând scara de la 0 la 5 puncte, unde 0 puncte înseamnă „nu se descurcă deloc”, iar 5 puncte înseamnă „se descurcă foarte bine”. Aprecierile au fost apoi discutate, fiecare participant oferind explicațiile corespunzătoare.

Rezultatele sesiunilor de focus-grup denotă faptul că tinerii și copiii posedă competențe foarte înalte în prelucrarea informațiilor și comunicarea online, dar întâmpină greutăți în termeni de creare a conținuturilor digitale, rezolvare de probleme și securitate (vezi Diagrama 1 și Anexa 2).

Diagrama 1. Competențe digitale pe care le posedă copiii și tinerii

¹ Aceste acțiuni au fost desfășurate în colaborare cu echipa ONG-ului „Academia de Inovare și Schimbare”, în cadrul proiectului „Serviciul de bibliotecă iCAN pentru o carieră de succes”, finanțat de către IREX Moldova.

În urma discuțiilor desfășurate în cadrul sesiunilor de focus-grup a fost identificată ideea conform căreia cultivarea cetățeniei digitale îi ajută pe copii și pe tineri să conștientizeze riscurile online, să evite daunele fizice și psihologice pe care Internetul le poate aduce și să valorifice beneficiile oferite de către spațiul virtual. Părerile participanților au fost grupate în baza elementelor cetățeniei digitale, fiind prezentate mai jos:

1. **Accesul digital:** Atât copiii, cât și tinerii au acces la Internet de acasă, de la școală sau bibliotecă (Centre de excelență profesională „Novateca”) în regiunea unde locuiesc, ceea ce le oferă participarea electronică deplină. Participanții consideră că pentru a deveni cetățeni digitali productivi, fiecare, fie copil, fie tânăr, fie adult, trebuie să se angajeze să asigure ca nimănui să nu i se refuze accesul digital, astfel evitând cazurile de discriminare online.
2. **Comerțul electronic.** Este de menționat că în cadrul regiunilor vizitate se implementează programul național „E-guvernare”, care implică familiarizarea membrilor comunității cu serviciile pe care Internetul le poate oferi, cum ar fi e-comerțul sau plățile online. Aceste sesiuni de informare și asistență sunt desfășurate în bibliotecile locale și sunt adresate publicului larg de orice vârstă. Participanții focus-grupului consideră că acest tip de acțiuni va contribui la cumpărarea și vânzarea electronică a bunurilor în termeni legali și la evitarea expunerilor la conținuturile ilegale și implicările în comerț online fraudulos, care includ activități cum ar fi descărcarea ilegală, pornografia și jocurile de noroc. Copiii și tinerii trebuie să învețe cum să fie consumatori eficienți într-o nouă economie digitală.

3. **Comunicarea virtuală.** Utilizând o gamă largă de opțiuni de comunicare digitală, cum ar fi, de exemplu, e-mailul, telefoanele mobile, mesageria instantanee, platformele de conferințe video ș.a., copiii și tinerii trebuie să fie competenți să ia decizii adecvate atunci când se confruntă cu aceste opțiuni, selectând cea mai potrivită modalitate de comunicare digitală pentru persoana cu care comunică și situația de comunicare în care copiii și tinerii sunt implicați.
4. **Alfabetizarea digitală** este utilă pentru copii și tineri, dat fiind faptul că presupune formarea competențelor de prelucrare a informației virtuale și de evaluare a validității și credibilității acesteia. Mai mult, ea implică, de asemenea, formarea competențelor de creare a conținuturilor digitale, cum ar fi bloguri, postere, video, flyere online etc. și de utilizare a acestora în procesul de învățare, de exemplu, în parcurgerea unui curs online. Utilizând cunoștințele obținute, copiii vor percepe Internetul nu doar ca o modalitate de distracție, ci ca un mijloc de atingere a unor scopuri de dezvoltare personală și chiar profesională.
5. **Eticheta digitală.** Formarea la copii și tineri a competenței de conduită și procedură online este necesară, dat fiind faptul că asigură un comportament echitabil al acestora în viața virtuală de zi cu zi, în cadrul căreia copiii și tinerii preiau ca fiind absolut firească și corectă aplicarea standardelor, politicilor și regulilor date.
6. **Legea digitală.** Copiii și tinerii trebuie să înțeleagă că furtul sau deteriorarea proprietății sau a identității cuiva este o crimă, care poate avea un șir de consecințe și sancțiuni. Și activitatea de *hacking*, descărcarea de muzică ilegală, plagiere, crearea de viruși, trimiterea de mesaje spam este, la fel, neetică din punct de vedere legal.
7. **Drepturile și responsabilitățile digitale.** Copiii și tinerii trebuie atât să fie informați despre șirul de libertăți pe care le au, utilizând mediul virtual, cum ar fi dreptul la intimitate, libertatea de exprimare, diversitatea de opinii etc., cât și responsabilizați să nu încalce aceste drepturi în activitatea lor online.
8. **Sănătatea și bunăstarea digitală.** Copiii și tinerii trebuie antrenați în diverse activități educaționale, civice, sociale, care le-ar permite să conștientizeze faptul că dincolo de problemele fizice, cu care ei se pot confrunta ca urmare a utilizării excesive și incorecte a calculatorului și Internetului, există și probleme psihologice, care devin tot mai acute,

cum ar fi dependența de Internet. Având această cultură și igienă virtuală, copiii și tinerii vor putea să se protejeze de aceste probleme și riscuri.

9. **Securitatea digitală (autoprotecția)** ajută copiii și tinerii să întreprindă măsuri corecte de protecție împotriva virușilor, pentru a evita daunele provocate de către alte persoane din mediul online.

Două chestionare au fost elaborate și adresate atât tinerilor, cât și părinților minorilor pentru identificarea corelației dintre cetățenia digitală și siguranța online a copiilor și tinerilor. Ele reprezintă o sinergie dintre elementele cetățeniei digitale și siguranța online, prin prisma cunoștințelor, abilităților și atitudinilor, de care subiecții dau dovadă în diferite situații ale vieții virtuale de zi cu zi.

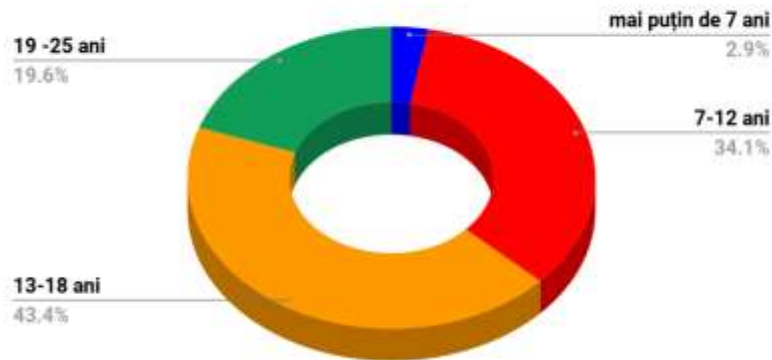
Chestionarele date propun itemi cu răspunsuri multiple și deschise, cu situații problematizate pe care subiecții trebuie să le soluționeze prin alegerea variantei corecte de răspuns și care identifică cunoștințe („știu”), aptitudini („pot”) și atitudini („consider”), legate de:

- elementele cetățeniei digitale;
- experiențele anterioare de nesiguranță online trăite de către subiecți și modalitățile de evitare sau soluționare a acestora;
- gradul de familiarizare a comunității cu politicile publice de asigurare a siguranței online;
- percepția tinerilor și părinților cu privire la eficiența acestor politici publice;
- recomandări cu privire la modalitățile de îmbunătățire a acestora.

Ambele chestionare, pentru tineri (87) și, respectiv, pentru părinți (86), au fost administrate în format online². Chestionarele au fost completate de către 75 de persoane, dintre care 37 de părinți și 38 de tineri, majoritatea fiind de sex feminin (88.1%), cu reședința în Chișinău (55.9%) și alte regiuni ale țării (44.1%). Vârsta copiilor și tinerilor cuprinsă de către ambele chestionare a variat între 7 și 25 de ani, ocupația preponderentă fiind cea de elev (61.65%) și student (30.35%) (vezi Diagrama 2).

² Chestionarul pentru părinți „Siguranța online”: <https://goo.gl/forms/jSDaMqfpaqithBdw2>.
Chestionarul pentru tineri „Siguranța online”: <https://goo.gl/forms/5QNrXYUC6nYDGjKg2>

Diagrama 2: Vârsta copiilor și tinerilor

Rezultatele chestionarului arată că peste 85% dintre tineri și părinți consideră problema siguranței online actuală și importantă pentru ei înșiși, pentru copiii lor și pentru întreaga comunitate din care fac parte. În viziunea părinților, „*lumea virtuală devine tot mai periculoasă pe zi ce trece din cauza accesului tuturor și a posibilității nelimitate de a rămâne incognito*”. Aceste „*riscuri ale Internetului fac copiii vulnerabili din motivul că sunt încă mici, naivi și ușor manipulabili, iar persoanele cu intenții rele ar putea profita de aceasta*”; „*Copiii și tinerii preferă să discute și să-și rezolve problemele doar în mediul virtual*”. Ei „*navighează pe net prin toate site-urile posibile sau recomandate de către colegii lor, fără a fi supravegheați de către părinții sau bunicii ocupați la serviciu*”. Mai mult, „*în calitate de părinte nu sunt sigură, pentru că nu cunoaștem unde să ne adresăm dacă ni se întâmplă să fim agresați online*”.

Un tânăr scrie: „*Mediul online este unul propice pentru agresiuni, hărțuiri și multe alte nelegiuiri care se fac la adresa noastră, a tinerilor și îndeosebi a minorilor. Prevenirea acestor situații se poate face doar în cazul instruirii copiilor, tinerilor despre cum pot beneficia de siguranță în mediul online. Deseori, conflictele dezvoltate pe Internet se transpun și în realitate, iar acest lucru pune și mai mult în pericol securitatea acestora*”.

Cele mai frecvente experiențe de risc online prin care trec sau au trecut tinerii respondenți sunt următoarele (vezi Anexa 3, secțiunea 1):

- Au primit invitații de pe un site web sau e-mailuri credibile, care solicitau informații și date personale (nume, prenume, adresă, date bancare etc.);

- Au introdus online datele lor cu caracter personal (nume, telefon, adresă, instituția unde învață etc.);
- Obişnuiesc să încarce fotografiile și secvențele video fotografiate/filmate personal sau de alte persoane pe site-urile publice;
- Au acceptat cu ușurință invitațiile de prietenie online de la oamenii necunoscuți;
- Au fost martori la o hărțuire online a altei persoane.

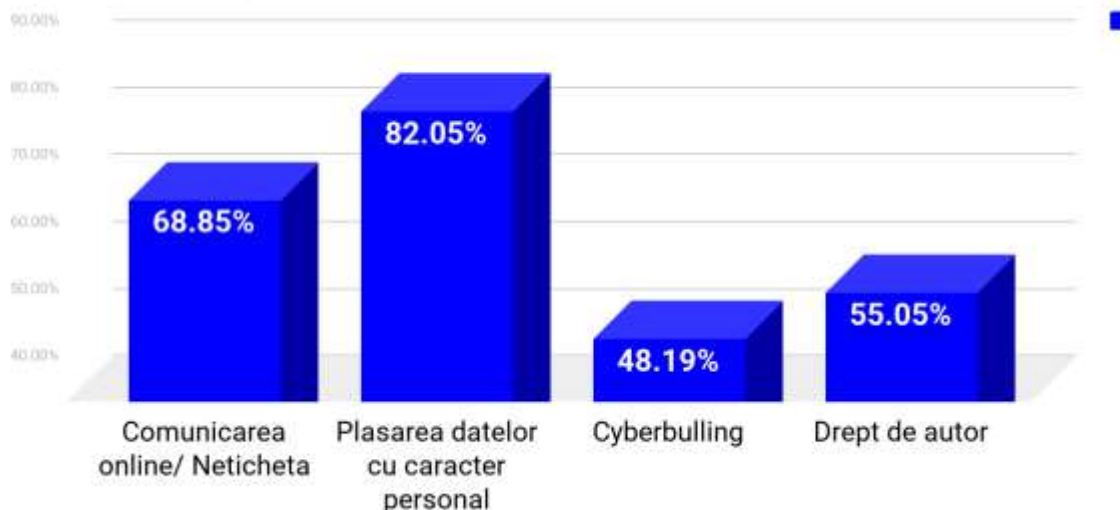
Deși mai rar, dar totuși persistent, copiii și tinerii:

- Manifestă încredere în oamenii care le cer prietenie online sau care sunt deja prieteni virtuali;
- Sunt sinceri și onești când comunică cu prietenii online, preferând să le împărtășească cu ușurință secretele lor; sau
- Folosesc informații de pe site-urile web pentru lucrările școlare, prezentându-le ca fiind proprii.

Este important de menționat și faptul că tinerii utilizatori preferă să discute doar câteodată cu părinții sau alți adulți de încredere despre siguranța lor în mediul online și modalitățile de prevenire a riscurilor Internetului, apelând mai rar la ajutorul acestora în cazul în care s-au confruntat/se confruntă cu o situație neplăcută online, de tipul agresiune online, hărțuire, furt de date personale etc.

În plus, studiul dat a arătat că tinerii utilizatori beneficiază foarte rar de informații cu privire la riscurile Internetului și modalitățile de prevenire a acestora în cadrul instituției în care își fac studiile sau activează. Din motivul că aceste sesiuni de instruire nu sunt suficiente, ei, la rândul lor, încearcă să se informeze independent, fără niciun ajutor, explorând resursele Internetului de sine stătător. Pe de altă parte, analiza rezultatelor chestionarelor a mai identificat faptul că tinerii și părinții posedă un nivel mediu de cunoștințe în domeniul promovării siguranței online (63.53%), prezentat prin abilitățile înalte de expunere limitată și protejare online a datelor cu caracter personal și asigurarea unei comunicări virtuale eficiente, în baza regulilor de Netichetă. Totodată, în prezent, aceștia întâmpină greutăți în identificarea unui șir de acțiuni de combatere și prevenire a actelor de hărțuire online (*cyberbullying*) și de utilizare a resurselor online deschise prin protejarea drepturilor de autor (vezi Diagrama 3).

Diagrama 3. Cunoștințe despre siguranța online și cetățenie digitală

2.2 ANALIZA POLITICILOR PUBLICE ALE REPUBLICII MOLDOVA PENTRU ASIGURAREA SIGURANȚEI ONLINE PRIN PRISMA CETĂȚENIEI DIGITALE ȘI A DREPTURILOR COPILULUI ÎN SPAȚIUL ONLINE

În contextul identificării rolului cetățeniei digitale pentru asigurarea siguranței copiilor și tinerilor, ne-am propus să analizăm politicile publice, care legitimează un model de intervenție în cazul prevenirii expunerii copiilor și tinerilor la riscurile online.

Pentru fundamentarea demersului empiric, înaintăm **a doua ipoteză**, conform căreia *mecanismul de asigurare a siguranței online a copiilor și tinerilor oferit de politicile publice necesită intervenții intersectoriale.*

Metodologia propusă:

Pentru confirmarea acestei ipoteze, vor fi aplicate următoarele **metode**:

1. Analiza documentelor de politici publice care ar asigura siguranța copiilor și tinerilor în spațiul virtual, în scopul identificării mecanismelor și metodologiilor de evidență, monitorizare a copiilor/tinerilor din grupul de risc.
2. Chestionarul adresat tinerilor și părinților copiilor minori pentru identificarea:

- gradului de familiarizare a comunității cu politicile publice de asigurare a siguranței online;
 - percepției tinerilor și părinților cu referire la eficiența acestor politici publice.
3. Interviu cu experții din domeniu.
 4. Studiul de caz, realizat în scopul de a analiza funcționarea practică a politicilor publice de asigurare a siguranței online.

Documente de politici publice de protecție online a copiilor aplicate în Republica Moldova: legi, regulamente, strategii

Constituția Republicii Moldova (36) garantează protecția drepturilor și libertăților fundamentale ale omului (Capitolul II), fără a face vreo diferență între mediul online și cel offline.

Republica Moldova, în calitate de stat-membru al Consiliului Europei, are obligația de a recunoaște și asigura drepturile și libertățile fundamentale ale omului, definite de Convenția Europeană a Drepturilor Omului (STE nr. 5, Convenția CțEDO) (59) și de alte convenții și instrumente ale Consiliului Europei cu referire la protecția dreptului la libertatea de exprimare, accesului la informație, a dreptului la libertatea de întrunire, protecția împotriva criminalității informatice, inclusiv a dreptului la viața privată și a protecției datelor cu caracter personal. Această obligație este valabilă în egală măsură și în contextul utilizării Internetului.

Astfel, Convenția de la Budapesta (62) stabilește o abordare comună de clasificare a infracțiunilor legate de sistemele informatice și vizează eficientizarea cercetării penale cu privire la astfel de infracțiuni. Conform acestui instrument juridic, orice conduită asociată cu pornografia infantilă trebuie să fie clasificată drept infracțiune în statele părți la această Convenție.

Convenția de la Lanzarote (60) reacționează la riscurile la care pot fi expuși copiii atunci când folosesc Internetul, prin aplicarea de sancțiuni penale pentru pornografie infantilă online și ademenire în scopuri sexuale, mai exact acostarea copiilor în scopuri sexuale.

Convenția 108 (61) asigură respectarea drepturilor fundamentale ale omului în privința prelucrării datelor cu caracter personal. Copiii sunt titulari ai drepturilor la protecția datelor în baza Convenției și trebuie să se acorde o atenție specială pregătirii copiilor pentru exercitarea dreptului lor la protecția datelor.

Drept instrument juridic pentru asigurarea protecției normelor existente în materia drepturilor omului și a libertăților fundamentale în mediul online, Consiliul Europei propune „Ghidul drepturilor omului pentru utilizatorii de Internet”, elaborat în aprilie 2014 (58). Acesta la rândul său descrie drepturile și libertățile copiilor și tinerilor în Internet, menționând că, atunci când navighează online, aceștia trebuie să se bucure de dreptul la protecție și suport special, ceea ce înseamnă:

- **Dreptul copiilor și al tinerilor de a-și exprima liber părerile și a participa la edificarea societății.** Libertatea de exprimare a opiniei proprii trebuie să fie luată în considerare în conformitate cu vârsta și nivelul de maturitate, fără nicio discriminare.
- **Dreptul copiilor și al tinerilor de a avea acces la informații într-un limbaj adecvat vârstei lor și la instruirea asigurată de profesorii, educatorii și părinții sau tutorii lor în ceea ce privește utilizarea sigură a Internetului, inclusiv modul de menținere a vieții lor private.** Acest drept le permite copiilor și tinerilor să fie conștienți de faptul că orice conținut creat de ei pe Internet sau conținuturile create de alți utilizatori de Internet despre ei pot fi accesibile lumii întregi și pot afecta demnitatea, securitatea și confidențialitatea datelor acestora sau pot avea consecințe negative pentru aceștia sau pentru drepturile de care dispun acum sau mai târziu, pe parcursul vieții. La cerere, aceste conținuturi trebuie excluse sau șterse în termeni rezonabili.
- **Dreptul de acces la informații despre conținut și comportament ilegal online (spre exemplu, hărțuire online), precum și posibilitatea de a reclama conținuturile pretinse a fi ilicite.** Această informație trebuie să fie clară, adaptată vârstei și situației copilului sau tânărului; de asemenea, trebuie să li se ofere consiliere și asistență într-un mod care să le respecte confidențialitatea și anonimatul.

- **Acordarea protecției speciale copiilor pentru a preveni imixtiunea în bunăstarea lor fizică, psihică și morală.** În acest context, copiii și tinerii au dreptul să se bucure de protecție specială împotriva intimidărilor privind bunăstarea lor fizică, mentală și morală, în special împotriva exploatării și abuzurilor sexuale pe Internet și alte forme de criminalitate informatică. În special, au dreptul la educație pentru a se putea proteja de aceste pericole.

Ratificarea de către Republica Moldova a convențiilor Consiliului Europei prezentate mai sus semnifică acceptarea standardelor propuse de acestea și obligativitatea de asigurare a protecției drepturilor omului în offline și online. Astfel, în contextul protecției online a copiilor și tinerilor, Republica Moldova trebuie să își asume obligativitatea să:

- Promoveze ghidul în rândurile populației, instituțiilor publice și actorilor din sectorul privat și civic în baza standardelor și ratificărilor instrumentelor europene, acționând printr-un șir de măsuri specifice pentru aplicarea prevederilor stipulate de acestea, astfel încât copiii și tinerii utilizatori de Internet să-și exercite pe deplin drepturile și libertățile lor fundamentale în regim online;
- Evalueze și să examineze în mod regulat exercitarea drepturilor și libertăților copiilor și tinerilor pe Internet;
- Asigure dreptul la reparația prejudiciului și accesul la căi eficiente de atac, prin mecanisme de plângeri și proceduri administrative și judiciare potrivite pentru copii și tineri, inclusiv asistență și sprijin în utilizarea acestora, atunci când drepturile și libertățile lor sunt restricționate sau atunci când există vreo bănuială că drepturile le sunt încălcate;
- Asigure crearea și implementarea sustenabilă a programelor de informare a părinților și de formare a cadrelor didactice la toate treptele sistemului educațional pentru dezvoltarea cetățeniei digitale a copiilor și tinerilor și informarea cu privire la riscurile în adresa bunăstării lor fizice și psihologice, inclusiv exploatarea sexuală și abuzul online, care necesită o protecție specială.
- Promoveze coordonarea cu alți actori guvernamentali și din rândurile societății civile, în cadrul și în afara Consiliului Europei, cu privire la normele și procedurile care au un impact asupra protecției drepturilor copilului și a libertăților fundamentale pe Internet;

- Asigure mecanisme ușor accesibile de raportare de către copii sau tineri a conținutului și comportamentului care prezintă un risc de prejudiciu, mai ales pe rețele de socializare și oferă servicii de consiliere și sprijin într-un mod care să le respecte dreptul lor la viața privată și anonimatul; și
- Să încurajeze sectorul privat în scopul angajării acestuia într-un dialog deschis cu autoritățile publice competente și societatea civilă în vederea exercitării responsabilității de asigurare a drepturilor și libertăților fundamentale ale copiilor și tinerilor în mediul online (ibidem, 58).

În contextul celor expuse mai sus, vom încerca să analizăm în cele ce urmează modalitatea în care documentele de politici din Republica Moldova reglementează protejarea drepturilor copiilor și a tinerilor în mediul online, parcurgând fiecare drept în parte.

Dreptul copiilor și al tinerilor de a-și exprima liber părerile și a participa la edificarea societății

Raportul privind protecția drepturilor omului în Internet (63), realizat de către Olga Demian, consultant al Consiliului Europei în anul 2015, în cadrul acțiunii de consolidare a respectării drepturilor omului în procesul de implementare a Agendei Digitale a Republicii Moldova, atestă că, *„în pofida ratificării de către Republica Moldova a instrumentelor juridice menționate anterior și a eforturilor de a pune în aplicare dreptul copiilor la nivel național, există multe obstacole în exercitarea drepturilor copiilor, inclusiv dreptul la libertatea de exprimare, rămase neabordate”*.

Articolul 32 al Constituției Republicii Moldova (36) și articolul 3 al Legii nr. 64 din 23.04.2010 cu privire la libertatea de exprimare (72) prevăd dreptul la libertatea de opinie și exprimare. Aceste acte juridice nu prevăd faptul că de dreptul la informații beneficiază exclusiv adulții, nu și copiii.

Legea nr. 338 din 15.12. 1994 privind drepturile copilului (37) nu include oficial dreptul la libertatea de exprimare a copilului ca drept al omului, ci doar face referire în Articolul 8, conform căruia „statul garantează copilului”, „care a atins vârsta de 10 ani”, „capabil să-și

formuleze opiniile, dreptul de a-și exprima liber aceste opinii asupra oricărei probleme care îl privește”, de care „se va ține cont în mod obligatoriu, dacă aceasta nu contravine intereselor lui”.

În afară de aceasta, documentul național de politică „Strategia de dezvoltare a educației pentru anii 2014-2020 *Educația-2020*”(45) stabilește că participarea copiilor „la luarea de decizii la nivelul școlii are un caracter formal, iar opinia copiilor este solicitată, de cele mai dese ori, pe chestiuni mai puțin importante și nu întotdeauna este luată în considerare” dat fiind faptul că aceștia „pot influența puțin sau moderat deciziile luate în școală sau în societate”. Astfel, dreptul fiecărui copil de a-și exprima opinia și de a fi auzit în familie, la școală și în întreaga societate nu este respectat în mod corespunzător. În această ordine de idei, strategia propune drept obiectiv acțiuni specifice „pentru sporirea gradului de participare a elevilor în procesul decizional, inclusiv elaborarea, implementarea și evaluarea de politici educaționale” (p. 7.2); implementarea cărora însă, conform „Raportului privind protecția drepturilor omului în Internet” (63), va întâmpina impedimente determinate de doi factori: „constrângerile bugetare și lipsa experienței în acest domeniu”.

Același lucru este menționat și de „Strategia națională pentru protecția copilului pentru anii 2014-2020” (46), care identifică drept problemă de implementare a politicilor faptul că „dreptul de participare a copiilor la luarea deciziilor care îi privesc se realizează segmentar, în special referitor la consultarea opiniei copilului privind respectarea drepturilor”.

Dreptul copiilor și al tinerilor de a avea acces la informații într-un limbaj adecvat vârstei lor și la instruirea asigurată de profesorii, educatorii și părinții sau tutorii lor în ceea ce privește utilizarea sigură a Internetului, inclusiv modul de menținere a vieții lor private

Dreptul de acces la Internet este considerat o condiție și un factor care favorizează exercitarea altor drepturi și libertăți în mai multe documente de politică adoptate de către Guvern, inclusiv Programul „e-Transformare”(42), Programul „Moldova Digitală 2020” (43), inițiativa „Guvernare deschisă” (44), Strategia „Educație 2020” (45), însă nu este recunoscut în cadrul legal național în mod oficial ca un drept al omului sau ca o condiție sau un factor care favorizează alte drepturi și libertăți în cadrul legal (ibidem, 63).

„Programul național de securitate cibernetică a Republicii Moldova pentru anii 2016-2020” (49) stipulează că „accesul sigur și liber la internet și la resursele acestuia este un drept al fiecărei persoane”, iar „accesibilitatea limitată sau lipsa accesului, precum și analfabetismul digital constituie dezavantaje atât pentru cetățeni, cât și pentru autorități”, fără a face referire directă la impactul accesului limitat la Internet pentru copii.

Pe de o parte, Raportul de monitorizare a Planului de acțiuni privind implementarea Strategiei Naționale de dezvoltare a societății informaționale „Moldova Digitală 2020” (65) în anul 2016 al Ministerului Tehnologiilor Informaționale și Comunicațiilor al Republicii Moldova identifică modificări substanțiale în legislația privind accesul pe proprietăți și utilizarea partajată a infrastructurii asociate rețelelor de comunicații electronice, precum și demarări de succes ale programelor naționale și proiectelor comune cu parteneri europeni și internaționali (cum ar fi proiectul comun al Ministerului și Uniunii Internaționale în Telecomunicații privind „Crearea punctelor de acces la Internet în localitățile rurale din republică, utilizând tehnologiile de comunicare în bandă largă”), asigurând astfel creșteri vădite ale numărului abonaților la serviciile de acces la Internet în bandă largă la puncte fixe (mai mult de 548.6 mii) și rata de penetrare a acestor servicii (raportată la 100 de locuitori atingând 15.4%). Pe de altă parte, în prezent nu există date suficiente care ar indica situația recentă a accesului la Internet de care dispun copiii în plan național.

Cel mai recent studiu realizat în acest domeniu este „Studiul cu privire la siguranța online a copiilor din Republica Moldova, ediția II”, efectuat în anul 2014 de către Centrul Internațional „La Stada” (35). Datele disponibile ale acestuia sugerează că peste 68% dintre copiii cu vârste cuprinse între 12 și 16 ani accesează Internetul între orele 14:00 și 22:00. Peste ¼ dintre copii accesează Internetul la orele dimineții, momentul zilei prevăzut pentru studii (în cursul anului școlar). Băieții accesează Internetul mai frecvent dimineața (32%), iar fetele – noaptea (15,6%). Copiii din zonele urbane accesează Internetul noaptea (16,7%) mai mult decât copiii din zonele rurale (13,3%). În virtutea existenței acestei informații, ea este totuși insuficientă, dat fiind faptul că nu cuprinde date despre un spectru mai larg de categorii de copii, cum ar fi copii și tineri cu dizabilități; nu relevă situația cu privire la tipurile de site-uri pe care le accesează cel mai frecvent și legitimitatea acțiunilor lor, frecvența expunerii datelor personale în mediul online ș.a.

Conform Programului național de securitate cibernetică al Republicii Moldova pentru anii 2016-2020 (66), una dintre problemele majore cu care se confruntă Republica Moldova în prezent este lipsa unei asigurări a processării, stocării și accesării în siguranță deplină a datelor de interes public, inclusiv ale copiilor. Astfel, Strategia națională în domeniul protecției datelor cu caracter personal pentru anii 2013-2018 (39) identifică situații de încălcare a principiului de protecție a datelor cu caracter personal care vizează minorii prin dezvăluirea de către instituțiile media, lucrătorii medicali sau cei din învățământ a datelor respective în cadrul interviurilor personalizate, efectuate pe teritoriul unor instituții medicale sau educaționale, cu referire la anumite subiecte deosebit de sensibile.

Datele Asociației Promo-LEX confirmă că instituțiile mass-media „au continuat să publice materiale care sporesc vulnerabilitatea minorilor”. Aceasta se face „prin divulgarea de date și informații cu caracter personal care permite simpla identificare a persoanelor în cauză, fără a fi luate în calcul efectele psihologice și sociale” (ibidem 63).

Acest lucru a fost confirmat și de acțiunile holdingului mediatic național în mediatizarea riscurilor jocului antisocial „Balena Albastră” și a cazurilor de suicid survenite în rândurile copiilor și tinerilor la începutul anului 2017. Mediatizarea pe larg a acestei probleme, la rândul său, a trezit un val de critici din partea experților în domeniul suicidologiei. În interviul pe care l-am realizat cu psihologul și fondatoarea „Liniei Verzi pentru Prevenirea Suicidului”, Liuba Ceban, am identificat că, în tendința de a prezenta noutățile senzaționale despre realitățile suicidale, reprezentării mass-mediei au redus posibilitatea prevenirii altor tentative de suicid al copiilor vulnerabili.

Astfel, pe toate canalele de televiziune, ziare, posturi de radio etc. a fost vehiculată denumirea acestui joc, au fost difuzate imagini cu leziuni corporale și locul suicidului, s-a menționat metoda utilizată într-un caz de suicid, au fost distribuite mesajele audio ale victimelor înainte de suicid, s-a format o imagine publică negativă pentru participanții acestui joc etc. Drept rezultat, copiii expuși riscului și care necesitau ajutor au evitat să se destăinuie altor persoane, de exemplu, părinților sau psihologilor, din frica atitudinilor negative și a judecării sociale. În plus, având acces la astfel de informație, adolescenții vulnerabili vor putea să

găsească cu ușurință acest joc sau se vor inspira să își pună capăt zilelor, urmând aceleași modele mediatizate.

De menționat că un șir de politici naționale își propun drept obiective specifice promovarea și asigurarea dreptului copiilor și al tinerilor de a avea acces la informații și dreptul la instruire în ceea ce privește utilizarea sigură a Internetului și a modului de menținere a vieții lor private, acestea fiind: Programul național de securitate cibernetică a Republicii Moldova pentru anii 2016-2020 (49), Strategia națională în domeniul protecției datelor cu caracter personal pentru anii 2013-2018 și Planul de acțiuni privind implementarea acesteia (39), Strategia națională pentru protecția copilului 2014-2020 (46), Strategia „Educație 2020” (45), Planul de acțiuni privind promovarea siguranței pe Internet a copiilor și adolescenților pentru anii 2017-2020 (48) ș.a.

Astfel, Programul național de securitate cibernetică a Republicii Moldova pentru anii 2016-2020 (49) și-a propus în perioada 2016-2018 asigurarea educației, formării și informării continue în domeniul securității cibernetice prin:

- crearea unui laborator de securitate cibernetică (Centrul național de reacție la incidentele de securitate cibernetică (CERT));
- completarea curriculumului de învățământ cu studierea materiei din domeniul securității cibernetice;
- elaborarea și implementarea conceptului campaniilor de informare și conștientizare a riscurilor din spațiul cibernetic;
- organizarea și desfășurarea sesiunilor de formare în domeniul securității cibernetice pentru personalul instituțiilor deținătoare de elemente ale infrastructurii cibernetice critice ș.a.

La rândul său, Strategia națională pentru protecția copilului 2014-2020 (46) nu include măsuri în ceea ce privește accesul la informații într-un limbaj adecvat vârstei lor și instruirea asigurată de profesorii, educatorii și părinții sau tutorii lor în ceea ce privește utilizarea sigură a Internetului, inclusiv modul de menținere a vieții lor private.

În afară de aceasta, deși recunoaște problema riscurilor pe care le reprezintă mediul online în cazul copiilor, cum ar fi revictimizarea copiilor prin intermediul Internetului, strategia dată nu propune obiective care să abordeze aceste probleme.

Strategia „Educație 2020” (45) prevede faptul că dezvoltarea și instituționalizarea mecanismelor de consultare a opiniei tuturor copiilor, fără discriminare, la toate nivelurile educației se recomandă a fi în conformitate cu standardele internaționale privind participarea copiilor. Aceasta prevede totodată faptul că programa va fi revizuită, iar cadrele didactice vor fi formate pentru a-i ajuta să înțeleagă conceptul de opinie a unui copil (obiectivul special 7.2). În plus, se prevede să se dezvolte și să se instituționalizeze un mecanism de consultare a tuturor copiilor fără discriminare, la toate nivelurile educației, conform standardelor internaționale privind participarea (ibidem 63). Drept exemplu poate servi inițiativa Ministerului Educației de elaborare a „Conceptului privind realizarea învățământului primar, gimnazial și liceal la distanță a persoanelor cu dificultăți de învățare cauzate de dizabilități” (71), care va asigura dreptul copiilor cu dizabilități de a avea acces la informații într-un limbaj adecvat capacităților și vârstei lor.

Prin obiectivul specific 2 „Sensibilizarea publicului larg cu privire la importanța protecției persoanelor în ceea ce privește prelucrarea datelor cu caracter personal”, Strategia națională în domeniul protecției datelor cu caracter personal pentru anii 2013-2018 (39) propune pentru educarea copiilor și tinerilor drept măsuri prioritare:

- crearea unui sistem durabil de instruire continuă a elevilor, a profesorilor în învățământul primar, secundar și universitar (*preconizat pentru anul 2013 prin semnarea unui acord de colaborare între Centrul Național pentru Protecția Datelor cu Caracter Personal și Ministerul Educației, Culturii și Cercetării în colaborare cu instituțiile de învățământ preuniversitar și universitar*);
- introducerea în curriculumul național școlar a unui curs/unei teme privind protecția datelor cu caracter personal (*acțiune planificată pentru anul 2014 prin colaborarea Ministerului Educației, Culturii și Cercetării cu Centrul Național pentru Protecția Datelor cu Caracter Personal și instituțiile de învățământ superior*);

- organizarea activităților de sensibilizare a elevilor privind importanța protecției datelor cu caracter personal și organizarea unor concursuri pentru copii cu tematici legate de protecția datelor cu caracter personal (*acțiuni planificate să fie implementate în anul 2018 de către Ministerul Educației, Culturii și Cercetării în parteneriat cu Centrul Național pentru Protecția Datelor cu Caracter Personal*).

De menționat faptul că acțiunile propuse nu au reușit să fie implementate în formula de colaborare propusă și măsura planificată. De exemplu, doar în anul 2017 Ministerul Educației, Culturii și Cercetării în parteneriat cu Academia Deutsche Welle din Germania, Centrul de Jurnalism Independent și Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” au lansat un proiect de activități complexe pentru perioada 2017-2020, care ar propune elaborarea și implementarea unui curs centrat pe consolidarea competenței pentru media a copiilor și tinerilor, precum și crearea unei rețele de profesori care să fie formatori naționali pe dimensiunea dată (77). Astfel, la 1 august 2017, Ministerul Educației, Culturii și Cercetării a dispus introducerea unui curriculum opțional „Educația pentru media, clasa III-IV”, care include elemente de conținut din domeniul securității cibernetice și protecției datelor cu caracter personal, însă destinate doar educației elevilor claselor III-IV din învățământul general (55).

Pe de altă parte, prin Ordinul nr. 862 din 7 septembrie 2015, Ministerul Educației, Culturii și Cercetării pune la dispoziția instituțiilor din învățământul general „Standarde de competențe digitale ale elevilor din învățământul primar, gimnazial și liceal” (69) și „Standarde de competențe digitale pentru cadrele didactice din învățământul general” (70); documente care contribuie la formularea explicită a competențelor digitale, conexe și siguranței online, pe care trebuie să le formeze și să le dezvolte învățământul primar, gimnazial și liceal la copii și, respectiv, instituțiile de formare inițială și continuă a cadrelor didactice (56).

În plus, Ministerul Educației, Culturii și Cercetării propune publicului larg cu scop de informare pe pagina sa web³ „Ghidul de utilizare a Internetului” și „Ghidul drepturilor omului

³ <http://edu.gov.md/ro/content/siguranta-copiilor-internet>

pentru utilizatorii de Internet” (ambele în versiune română și rusă), elaborate de către Consiliul European, dar nu oferă o metodologie de implementare a acestor standarde în sistemul educațional sau a acestor resurse în cadrul curricular.

Adițional acțiunilor realizate de către Ministerul Educației, Culturii și Cercetării și de către Centrul Național pentru Protecția Datelor cu Caracter Personal, s-a reușit elaborarea recomandărilor privind accesarea conținutului digital în spațiul Internet pentru copii și adulți în vederea asigurării accesului la conținutul digital în spațiul Internet pentru copii și pentru maturi. Aceste recomandări sunt plasate pe pagina web a Centrului și pot fi consultate pe: <http://datepersonale.md>.

La rândul său, Ministerul Tehnologiilor Informaționale și Comunicațiilor a organizat în perioada 2016-2017 în parteneriat cu autoritățile publice centrale și instituțiile care dețin conținut digital, cum ar fi compania „Orange-Moldova”, în scopul sensibilizării tinerilor asupra problemei privind importanța siguranței online, un șir de seminare, ateliere de lucru pentru copii și tineri, cum ar fi Conferința pentru adolescenți cu genericul „Comunicarea virtuală – aturi și dezavantaje” (66) sau atelierul de lucru „Riscurile și siguranța copiilor în internet prin prisma protecției datelor cu caracter personal” (82).

După cum se poate vedea din cele spuse mai sus, odată cu semnarea Convenției Consiliului European pentru protecția copiilor împotriva exploatării sexuale și a abuzurilor sexuale, adoptate la Lanzarote, și a Convenției de la Budapesta împotriva criminalității informatice, instituțiile de stat și-au asumat mai multe angajamente pentru promovarea și asigurarea siguranței online a copiilor și tinerilor, care, fiind planificate în colaborare cu alte instituții și centre, rămân, totuși, realizate în parte de către fiecare instituție, fapt care diminuează impactul acestora în plan național.

Unicul document de politici care promite să unească toate acțiunile instituțiilor de stat într-un efort intersectorial comun de asigurare a siguranței online a copiilor și tinerilor din Republica Moldova a fost elaborat și aprobat la 05.04.2017 de către Guvern prin Hotărârea nr. 212, intitulat „Planul de acțiuni privind promovarea siguranței pe Internet a copiilor și adolescenților pentru anii 2017-2020” (48), care își propune nu numai să realizeze obiectivele Strategiei pentru protecția copilului pe anii 2014-2020 (46) și ale Programului de activitate al

Guvernului Republicii Moldova 2016-2018 (74), ci și să asigure creșterea nivelului de siguranță pe Internet a copiilor și adolescenților.

În interviul cu Ana Revenco, președinta Centrului Internațional pentru Protecția și Promovarea Drepturilor Femeii „La Strada”, am identificat faptul că „adoptarea acestui document vine doar după doi ani de când reprezentanții societății civile insistă ca subiectul să se regăsească pe agenda Consiliului național privind protecția Drepturilor Copilului de pe lângă prim-ministrul Republicii Moldova”. Acest fapt indică implicarea pasivă a autorităților în soluționarea problemelor vizate ale siguranței online a copiilor și tinerilor din Republica Moldova.

Elaborat cu suportul consultativ al Centrului Internațional „La Strada” și a cărui implementare se prevede să fie monitorizată de către Ministerul Tehnologiilor Informaționale și Comunicațiilor, „Planul de acțiuni privind promovarea siguranței pe Internet a copiilor și adolescenților pentru anii 2017-2020” își propune atât reducerea conținutului ilegal și dăunător pe Internet, lupta contra hărțuirii online, acostării și distribuirii conținuturilor ilegale, cât și informarea copiilor, părinților și tutorilor despre riscurile mediului online și posibilitățile de evitare a acestora.

„Astfel se recunoaște necesitatea implicării statului în crearea unui Internet mai sigur și nevoia ca activitățile în acest sens să nu fie răzlețe, ci sistemice și complexe (...) printr-o cooperare între sistemul educațional, societatea civilă, părinți, copii și chiar reprezentanții mediului de afaceri în domeniul TIC”, susține Ana Revenco, președinta „La Strada”.

Planul de acțiuni, spun reprezentanții societății civile (75), este primul pas făcut de instituțiile statului pentru un Internet mai sigur. Asta chiar dacă anterior acestea și-au asumat mai multe angajamente internaționale, odată cu semnarea Convenției Consiliului Europei pentru protecția copiilor împotriva exploatării sexuale și a abuzurilor sexuale, adoptată la Lanzarote, și a Convenției de la Budapesta împotriva criminalității informatice.

Din punctul de vedere al asigurării dreptului copiilor și al tinerilor de a avea acces la instruirea asigurată de profesorii, educatorii și părinții sau tutorii lor în ceea ce privește utilizarea sigură a Internetului, inclusiv modul de menținere a vieții lor private, Planul de acțiuni privind

promovarea siguranței pe Internet a copiilor și adolescenților propune pentru perioada trimestrului IV, anul 2017 - trimestrului III, anul 2018 autorităților statului (*Ministerul Afacerilor Interne, Ministerul Muncii, Protecției Sociale și Familiei, Ministerul Tehnologiilor Informaționale și Comunicațiilor, Ministerul Educației, Culturii și Cercetării, Institutul de Dezvoltare a Societății Informaționale*) să realizeze Acțiunea 2: „Crearea centrelor de informare și consiliere privind siguranța online și desfășurarea activităților de informare și sensibilizare a publicului privind riscurile online”, în parteneriat cu autoritățile publice locale, asociațiile obștești (*Centrul Național de Prevenire a Abuzului față de Copii și Centrul Internațional pentru Protecția și Promovarea Drepturilor Femeii „La Strada”*) și partenerii de dezvoltare. Această acțiune va rezulta în:

1. Elaborarea și aprobarea prin ordin comun interdepartamental a unui regulament de funcționare a platformei web pentru informare și consiliere privind siguranța online (proceduri operaționale și procedura de referire către serviciile de specialitate de asistență și protecție și organele de drept) (*termen de realizare: trimestrul IV al anului 2017*);
2. Crearea platformei web pentru informare și consiliere privind siguranța online, inclusiv în condiții de confidențialitate și facilitarea accesului la servicii specializate de asistență și protecție prin parteneriat cu platforma www.singuronline.md (*termen de realizare: trimestrul II al anului 2018*) și promovarea acesteia în cadrul grupelor-țintă prin media și instituțiile participante prin campanii de informare și promovare (*termen de realizare: trimestrul IV al anului 2018*); și
3. Asigurarea resurselor informaționale și de consiliere pentru tineri în instituțiile de învățământ (cadre didactice și psihologi) (*termen de realizare: trimestrul III al anului 2018*).

Deși Guvernul își propune prin intermediul acestui plan un șir de acțiuni intersectoriale promițătoare privind promovarea siguranței pe Internet a copiilor și adolescenților în Republica Moldova începând cu trimestrul IV al anul 2017, se constată o întârziere în implementarea acestora, cauzată, după părerea societății civile, de lipsa unui interes real al autorităților statului față de problema dată, existența unor blocaje și percepții eronate despre rolul negativ al Internetului în viața societății și în special a copiilor. Astfel, chiar aprobarea acestuia s-a extins pe durata a circa 2 ani și a rezultat doar drept răspuns la panica provocată în societate și mass-media de jocul online antisocial „Balena Albastră” în februarie - martie 2017, care a solicitat cu

titlu de urgență din partea Guvernului o politică de prevenire și soluționare a cazurilor de expunere a copiilor și tinerilor la riscurile mediului online.

Mai mult decât atât, timp de 4 luni de la momentul aprobării acestui plan de acțiune (aprilie 2017) la nivel intersectorial a fost organizată doar o singură ședință de informare între partenerii strategici responsabili de implementarea acțiunilor date, fapt care confirmă adițional că promovarea siguranței online a copiilor și tinerilor nu reprezintă actualmente o prioritate stringentă pentru reprezentanții instituțiilor Guvernului.

O situație mai critică s-a creat în regiunea transnistreană, unde nu există un astfel de document de politică. Acest lucru este indicat și în raportul cu privire la drepturile omului în regiunea transnistreană din Republica Moldova, care recomandă să se elaboreze un plan de acțiune complex în domeniul drepturilor omului, prin consultare cu societatea civilă și alte organizații relevante (64).

Dreptul de acces la informații privind conținutul și comportamentul ilegal online (spre exemplu, hărțuire online), precum și posibilitatea de a reclama conținuturi pretinse a fi ilicite

Legea nr. 30 din 09.03.2013 cu privire la protecția copiilor împotriva impactului negativ al informației (40) interzice difuzarea în mass-media/Internet a informațiilor accesibile public cu impact negativ asupra copiilor:

- a) care încurajează agresivitatea și disprețul față de viață;
- b) care aduce în prim-plan cadavrul sau corpul unei persoane în agonie, sau un corp mutilat ca urmare a unui tratament crud, sau care poartă un caracter pornografic;
- c) care invită copiii să participe la jocuri de noroc sau la alte jocuri care lasă impresia de câștig ușor;
- d) care apreciază pozitiv dependența față de substanțele narcotice, toxice, psihotrope, tutun, alcool, precum și față de alte substanțe care sunt sau pot fi utilizate drept stupefiante și care încurajează consumul, producerea, răspândirea sau procurarea acestora;
- e) care incită la provocarea de leziuni corporale sau la suicid, care descriu mijloacele sau circumstanțele de suicid;

- f) care apreciază pozitiv o infracțiune sau care idealizează infractorii;
- g) care încurajează comportamente ce jignesc demnitatea umană;
- h) care relatează batjocorirea sau înjosirea unui om ori a unui grup de oameni în legătură cu originea etnică, apartenența națională, rasială, sexuală, în legătură cu boala, starea socială, limba vorbită, religia practică, convingerile sau opiniile împărtășite;
- i) care încurajează violența și exploatarea sexuală, abuzurile sexuale comise asupra copiilor, relațiile sexuale dintre copii;
- j) care conține sfaturi privind producerea, procurarea sau utilizarea explozivelor, a substanțelor narcotice ori psihotrope, a altor obiecte periculoase pentru viață și sănătate și altele.

Astfel, prin intermediul acestei legi, Guvernul prevede un șir de revendicări și indicații care îi vizează pe agenții audio-vizualului și cei ce prestează servicii de acces la rețele computerizate publice (Internet), în scopul reducerii riscurilor expunerii copiilor la conținuturi dăunătoare pentru dezvoltarea lor fizică și psihică. Drept exemplu poate servi cerința față de furnizorii de rețele și/sau servicii de comunicații electronice „să asigure implementarea și buna funcționare a mijloacelor de filtrare a informației din Internet cu impact negativ asupra copiilor” (40); să asigure mijloace de filtrare obligatorii și condițiile de folosire a acestora în locurile de acces la rețelele computerizate publice (Internet), cerințe aprobate de către Guvern la propunerea Ministerului Tehnologiei Informației și Comunicațiilor.

În această ordine de idei, aceste mecanisme trebuie să condiționeze accesul limitat al copiilor și tinerilor la conținuturi ilegale online în cadrul instituțiilor de învățământ, acasă sau în locuri publice, prin responsabilizarea agenților de prestare a serviciilor de Internet, autorităților publice, administrației instituțiilor educaționale și părinților.

Analiza ofertelor celor mai mari operatori de Internet mobil din țară, cum sunt Moldtelecom, Moldcell și Orange a identificat promovarea siguranței online a copiilor drept prioritate pentru fiecare companie. Astfel, aceștia le propun părinților servicii de filtrare a paginilor web la care minorii pot avea acces în mediul virtual în limitele casei, de tipul serviciul SafeWeb (www.moldtelecom.md/persons/internet/safe-web), propus de către Moldtelecom, sau

Safe Kids propus de către Moldcell⁴. Mai mult decât atât, Orange Moldova a lansat pagina #SuperCoders⁵ pentru a încuraja părinții și profesorii să dezvolte competențele online ale copiilor, oferind mai multe sfaturi despre navigarea în siguranță online, evitarea abuzurilor și fraudelor, adoptarea unei atitudini responsabile privind conținuturile postate și protecția datelor cu caracter personal.

În ceea ce privește asigurarea mijloacelor de filtrare a informației online cu impact negativ asupra copiilor în cadrul rețelelor de Internet ale instituțiilor de învățământ, în cadrul interviurilor cu reprezentanții de la Ministerul Educației, Culturii și Cercetării și ai administrației instituțiilor de învățământ s-a constatat că astfel de filtre aproape că nu există, iar copiii pot accesa cu ușurință orice conținut virtual. Deși prin Hotărârea Guvernului nr. 270 din 13.04.2007 „Cu privire la aprobarea Concepției sistemului informațional educațional” se stipulează modalitatea de elaborare și funcționare a unui sistem informațional educațional comun (de exemplu, Sistemul Informațional de Management Educațional SIME⁶ (83)), care reprezintă „un ansamblu de mijloace software și hardware, informaționale și organizatorice, sisteme de transmitere a datelor și tehnologii de prelucrare și utilizare a acestora (inclusiv a celor de instruire), metode și personal, norme legislative și infrastructură” (50), nu există cadrul legal-normativ în vederea obligării furnizorilor de rețele și/sau servicii de comunicații electronice să presteze serviciul de filtrare a informației online cu impact negativ asupra copiilor în cadrul instituțiilor de învățământ, centrelor educativ-formative pentru copii sau centrelor de recreere pentru copii, care ar stabili precondiții pentru furnizori de prestare a acestor servicii.

În contextul asigurării accesului la informații privind conținutul și comportamentul ilegal online și al posibilității de a reclama un conținut presupus a fi ilegal, în anul 2014 a fost lansat „Serviciul de asistență telefonică pentru copii (Telefonul Copilului)”, al cărui scop este de a proteja copiii împotriva oricărei forme de încălcare a drepturilor lor, împotriva oricărei forme de abuz. Gestionat de Ministerul Sănătății, Muncii și Protecției Sociale, acest serviciu este implementat de Centrul Internațional pentru Protecția și Promovarea Drepturilor Femeii „La Strada” în baza unui contract de colaborare cu Ministerul Muncii, Protecției Sociale și Familiei. Serviciile sunt prestate gratis pentru toți utilizatorii de telefonie din rețeaua fixă și mobilă și se

⁴ <http://www.moldcell.md/rom/safe-kids>

⁵ <https://www.orange.md/?l=1&p=1&c=15&sc=2>

⁶ <http://sime.md:8080/ords/f?p=200:1:2638773382410:>

realizează prin intermediul numărului național unic 116 111, atribuit de către Agenția Națională pentru Reglementarea în Comunicații Electronice și Tehnologia Informației a Republicii Moldova. Furnizat 7 zile pe săptămână (24/24), Telefonul Copilului le oferă ocazia copiilor și tinerilor aflați în dificultate să ia legătura cu diverse organizații și resurse, să își exprime preocupările, să vorbească despre aspecte care îi afectează direct și să contacteze pe cineva în caz de urgență. Pentru a asigura funcționarea corespunzătoare a serviciului, Ministerul Muncii, Protecției Sociale și Familiei a aprobat Regulamentul și standardele minime de calitate pentru acest serviciu privind organizarea și funcționarea telefonului gratuit al copilului (85).

Mai mult decât atât, fiind inițial conceput ca un serviciu de tip telefon de încredere, acesta a evoluat într-un portal web⁷, care oferă nu doar sprijin la solicitare, dar și informații utile despre drepturile copiilor, riscurile la care copiii pot fi expuși în mediul virtual și un șir de studii de caz în scopuri educaționale. În acest context, crearea și funcționarea serviciului în cauză se încadrează în una din acțiunile propuse de către „Planul național de acțiuni pentru implementarea Acordului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană în perioada 2014-2016” (52), orientat spre dezvoltarea mecanismelor de colectare a datelor privind copiii aflați în situație de risc în scopul prognozării ori interpretării fenomenelor victimizării copiilor.

În același context își găsește relevanța și Acțiunea 1 a „Planului de acțiuni privind promovarea siguranței pe Internet a copiilor și adolescenților pentru anii 2017-2020” (48), care presupune un efort intersectorial comun al Agenției de Stat pentru Protecția Moralității, Ministerului Afacerilor Interne, Ministerului Muncii, Protecției Sociale și Familiei, Institutului de Dezvoltare a Societății Informaționale, Cancelariei de Stat, partenerilor de dezvoltare, asociațiilor obștești și al furnizorilor de rețele și/sau servicii de comunicații electronice pentru crearea punctelor de contact naționale pentru recepționarea raportării conținutului ilegal din Internet prin:

- a. Elaborarea cadrului normativ privind funcționarea platformei web pentru raportarea conținutului ilegal din Internet (*termen de realizare – trimestrul I al anului 2018*);
- b. Crearea platformei web pentru raportarea conținutului ilegal din Internet (*termen de realizare – trimestrul III al anului 2018*); și

⁷ <http://telefonulcopilului.md>

c. Promovarea acestei platforme (*termen de realizare – trimestrul IV al anului 2020*).

Drept rezultat, va fi elaborat și aprobat un regulament de funcționare a platformei date, iar în baza funcționării acesteia vor fi identificate mai multe cazuri de conținuturi ilegale din internet, deci va fi un număr mai semnificativ de procese penale și contravenționale începute în baza raportării parvenite pe platformă.

Acordarea protecției speciale copiilor pentru a preveni imixtiunea în bunăstarea lor fizică, psihică și morală

Conform Raportului Fundației „Copiii Nimănu” (*Nobody’s Children Foundation*), realizat în anul 2015, cu privire la situația exploatării sexuale a copiilor și tinerilor în scopuri comerciale din Europa Centrală și de Est, 53% din populația Republicii Moldova consideră că în Republica Moldova există grupuri de copii și tineri expuși riscurilor înalte de angajare în activități sexuale, în schimbul banilor sau altor beneficii (32). Printre cele mai importante cauze au fost numite educația copiilor în familii patologice (de exemplu, în care predomină abuzul de substanțe sau violența), familii sărace sau familii unde părinții acordă puțin timp educației copiilor.

Există un șir de politici naționale care prin revendicările lor își propun să asigure drepturile copiilor de a fi protejați social și juridic împotriva riscurilor provocate de informațiile cu caracter violent, pornografic ș.a. din mass-media sau Internet sau riscului acostării și exploatării sexuale a copiilor, cauzate de neglijența agenților publici și privați de prestare a serviciilor mass-media sau Internet, neglijența părinților în educația copiilor și intențiile comercial-sexuale ale prădătorilor virtuali. Printre aceste documente se regăsește Codul Contravențional al Republicii Moldova nr. 218 din 24.10.2008 (41), Legea nr. 140 din 14.06.2013 privind protecția specială a copiilor aflați în situații de risc și a copiilor separați de părinți (38), Hotărârea Guvernului nr. 270 din 08.04.2014 privind aprobarea Instrucțiunilor referitoare la mecanismul intersectorial de cooperare pentru identificarea, evaluarea, referirea, asistența și monitorizarea copiilor victime și potențiale victime ale violenței, neglijării, exploatării și traficului (47), Ordinul Ministerului Afacerilor Interne nr. 293 din 08.10.2015 cu privire la aprobarea Fișei de sesizare a cazului suspect de violență, neglijare, exploatare și trafic al copilului (57), Ordinul Ministerului Educației nr. 858 din 23.08.2013 privind Metodologia de

aplicare a Procedurii de organizare instituțională și de intervenție a lucrătorilor instituțiilor de învățământ preuniversitar în cazurile de abuz, neglijare (54) și altele.

Totodată, reprezentanții organizațiilor nonguvernamentale (Centrul Internațional „La Strada”, Centrul Național de Prevenire a Abuzului Față de Copii, CCF (Copil. Comunitate. Familie) Moldova și Centrul de Informare și Documentare a Drepturilor Copiilor) în apelul lor adresat autorităților statului declară că, deși politicile de protecție socială a drepturilor copiilor pot fi regăsite în majoritatea documentelor de politici publice, problema prevenirii abuzului sexual și a exploatării sexuale a copiilor și tinerilor în mediul online este abordată ocazional, fragmentat și poartă un caracter haotic (80).

Deși au trecut aproape 5 ani de la ratificarea de către Republica Moldova a Convenției de la Lanzarote, până acum a fost adoptat doar un singur document oficial în acest sens de către legiuitor – „Planul de acțiuni privind promovarea siguranței pe Internet a copiilor și adolescenților pentru anii 2017-2020” (48) și a avut loc doar înființarea Centrului pentru Combaterea Crimelor Informatice din cadrul Inspectoratului General al Poliției. Fiind o singură entitate polițienească, Centrul pentru Combaterea Crimelor Informatice nu poate înlocui răspunsul complex și holistic al statului la infracțiuni de natură sexuală comise împotriva copiilor, inclusiv în mediul online, pe care și le propune, de exemplu, „Strategia privind protecția copilului pentru 2014-2020” (46) pentru a preveni și a combate violența împotriva copiilor și a preveni exploatarea, ajutând familiile să echilibreze munca și viața de familie.

În ceea ce privește acțiunile statului împotriva traficului de copii, este de menționat că în ciuda eforturilor depuse de autorități de prevenire și combatere a traficului de ființe umane conform standardelor Uniunii Europene și bunelor practici, cum ar fi: instrucțiunile aprobate privind echipele comune de intervenție de către un grup de lucru interdepartamental, constituit din oficiali ai Procuraturii Generale din Republica Moldova, ai Ministerului Afacerilor Interne, ai Serviciului Vamal și ai Centrului Național Anticorupție, sau planul de acțiune privind prevenirea și combaterea traficului de ființe umane, Republica Moldova, conform declarației Comitetului de la Lanzarote din 4 decembrie 2015, continuă să fie o țară-sursă a copiilor ca victime ale abuzului sexual (63). În acest context, Comitetul de la Lanzarote vine cu un șir de recomandări pentru Republica Moldova, care și-au găsit relevanța în Acțiunea 4.5 „Ajustarea legislației naționale la

prevederile Convenției Consiliului Europei pentru protecția copiilor împotriva exploatării și abuzurilor sexuale și a Protocolului adițional la Convenție (Lanzarote, 25 octombrie 2007)” a „Programului național de securitate cibernetică a Republicii Moldova pentru anii 2016-2020” (49).

Drept finalitate raportată în anul 2016 a fost proiectul de Lege propus de către Ministerul Afacerilor Interne pentru modificarea și completarea unor acte legislative ce țin de contracararea pornografiei în scopul ajustării acestora la cadrul juridic internațional și înlăturării deficiențelor constatate în procesul de aplicare practică a prevederilor legale în domeniul protecției copiilor împotriva exploatării și abuzurilor sexual (66). Îmbunătățirile propuse au ținut cont de recomandări, cum ar fi asigurarea „protecției copiilor împotriva abuzului sexual în cercul de încredere” (63).

Deși cadrul legislativ-normativ atestă îmbunătățiri semnificative, există necesitatea de a asigura implementarea eficientă a acestuia prin organizarea unor instruiți continue ale organelor de drept și ale sistemului judecătoresc în domeniul identificării, investigării și judecării infracțiunilor săvârșite asupra copiilor cu utilizarea tehnologiilor informaționale. De asemenea, lipsesc mecanismele necesare pentru aplicarea în practică a prevederilor cadrului legal și de cooperare a organizațiilor responsabile, a criteriilor de selectare a specialiștilor sau voluntarilor implicați direct în activitatea cu copiii. Nu există date statistice naționale privind criminalitatea informatică cu implicarea copiilor și adolescenților și privind măsurile întreprinse. La fel, lipsește o bază de date naționale ajustată și eficientă, care să includă materialul foto și video cu conținut ilegal, iar clasificatoarele de expertizare a conținutului ilegal și dăunător necesită o revizuire.

În scopul soluționării problemelor de mai sus, „Planul de acțiuni privind promovarea siguranței pe Internet a copiilor și adolescenților pentru anii 2017-2020” (48) propune Acțiunile 3 și 4, care angajează într-un parteneriat intersectorial instituțiile statului, partenerii de dezvoltare și ONG-urile în dezvoltarea cadrului legal și de cooperare național pentru contracararea producerii și distribuirii conținutului ilegal, acostarea și hărțuirea online și asigurarea mecanismelor necesare pentru aplicarea în practică a prevederilor cadrului dat. Mai mult decât atât, planul pune în valoare cooperarea națională, regională și internațională în domeniul

combaterii conținutului ilegal din Internet prin crearea unui grup de lucru compus din organele de drept cum ar fi Ministerul Afacerilor Interne, Serviciul de Informații și Securitate, Procuratura Generală împreună cu partenerii de dezvoltare și asociațiile obștești, precum și prin deschiderea către noi schimburi de experiență între organele de drept din Republica Moldova și alte state (Acțiunea 5).

Drept exemplu relevant în acest sens poate servi experiența Poloniei, care în anul 2005 a inițiat Centrul Polonez pentru un Internet Sigur (*Polish Internet Safer Center*) (84) în cadrul Programului pentru un Internet Sigur al Comisiei Europene, derulat în perioada 1999-2014, condus de către organizația non-guvernamentală „Fundația Copiilor Nimănu” (*Nobody’s Children Foundation*) și Rețeaua Academică de Calculatoare și de Cercetare (NASK), un institut de cercetare subordonat Ministerului Afacerilor Digitale, care desfășoară activități științifice, de cercetare și de formare în domeniul securității, fiabilității și eficienței rețelei TIC. Fiind o entitate non-guvernamentală, Centrul realizează un număr de activități comprehensive destinate îmbunătățirii siguranței copiilor și tinerilor care utilizează Internetul și noile tehnologii, cum ar fi studii în domeniul siguranței online, în domeniul riscurilor noi apărute, al profilului psihologic și comportamental al copiilor care interacționează cu aceste riscuri noi și în domeniul eficienței politicilor existente. Centrul, de asemenea, creează și oferă instituțiilor educaționale metodologii și conținuturi de educație digitală, desfășurând proiecte, campanii sociale, conferințe, sesiuni de training, activități extrașcolare în scopul sensibilizării și informării copiilor, tinerilor și publicului larg în problema siguranței online și modalităților de evitare a riscurilor Internetului și responsabilizării acestora să raporteze conținuturile ilegale online. În plus, centrul administrează cu succes portalul telefonului de încredere Helpline.org.pl, care oferă asistență și consultanță copiilor, părinților și profesorilor în cazuri de acostare și hărțuire a copiilor în mediul online, în situații de violență între colegi prin intermediul Internetului și al telefoanelor mobile, în cazul expunerii copiilor la conținuturile dăunătoare și în cazul utilizării excesive a calculatorului și Internetului de către aceștia.

Totodată, Centrul reprezintă un punct de contact al NASK-ului pentru interceptarea și răspunderea în cazul raportării de către copii, părinți, profesori a conținutului ilegal, utilizând serviciul Dyżurnet.pl. Raportarea poate fi realizată prin intermediul unui formular online, e-mail sau telefon. Astfel, în baza unui parteneriat strategic și de colaborare interdepartamentală cu

autoritățile de stat și de control, la nivel național se promovează protecția drepturilor copiilor în cadrul Internetului și cetățenia digitală în rândurile populației.

O altă inițiativă a „Planului de acțiuni privind promovarea siguranței pe Internet a copiilor și adolescenților pentru anii 2017-2020” (48) este încurajarea elaborării și utilizării sistemelor de autoreglementare în domeniul siguranței copiilor în mediul online din cadrul instituțiilor educaționale formale și nonformale, prin intermediul unui act normativ de stabilire, de condiționare pentru furnizorii de Internet a prestării serviciului de filtrare a conținuturilor online care poartă un caracter dăunător pentru copii (Acțiunea 6). Adițional, planul pune accent pe informarea, stimularea și încurajarea participării copiilor, adolescenților și a publicului larg în crearea unui mediu digital sigur prin activități de informare și creare a grupurilor de inițiativă (Acțiunile 7-11). La final, s-a planificat sistematizarea și analiza datelor statistice privind criminalitatea informatică cu implicarea copiilor și adolescenților, analiza măsurilor întreprinse și promovarea cercetării referitoare la preferințele TIC ale copiilor și tinerilor, comportamentele acestora în Internet și riscurile la care se expun (Acțiunile 12-13).

Fiind promițătoare în soluționarea problemelor legate de asigurarea drepturilor copiilor în mediul virtual, acțiunile identificate în planul dat au riscul să fie în întârziere, la fel ca și măsurile incluse într-o serie de documente de politică, inclusiv cel privind protecția copilului pentru 2014-2020 (46) și cel privind educația favorabilă incluziunii în Republica Moldova pentru 2011-2020 (53), care, conform Raportului Consiliului Europei privind protecția drepturilor omului în Internet în Republica Moldova, au înregistrat întârzieri în implementarea lor (63).

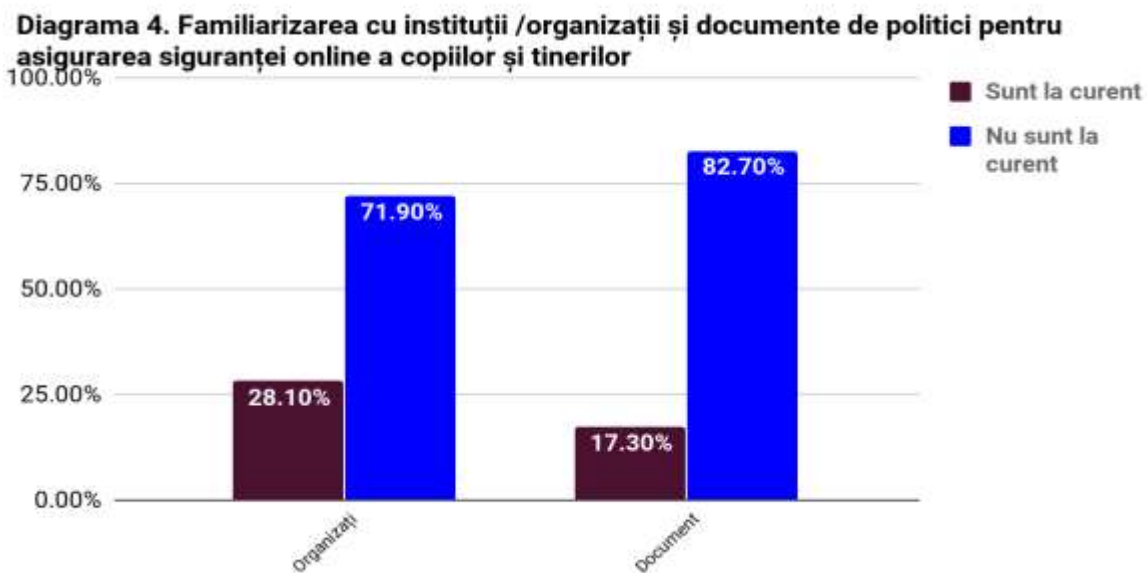
Acestea ar putea fi cauzate atât de reformele administrative guvernamentale din trimestrele III-IV ale anului 2017, cât și de „insuficiența de fonduri materiale, lipsa resurselor calificate pentru implementarea acestora” (65) sau participării instituțiilor implicate în mai multe inițiative de politici.

Analiza documentelor de politici publice pentru protecția drepturilor copiilor și tinerilor în spațiul online denotă că asigurarea drepturilor copilului în spațiul virtual necesită o coordonare și cooperare consolidată între instituțiile, entitățile și comunitățile relevante și, de asemenea, presupune asumarea angajamentului în vederea unei cooperări active și eficiente cu actorii sectorului privat și organizațiile societății civile.

2.3. STUDIAREA EFICACITĂȚII POLITICILOR PUBLICE DE ASIGURARE A SIGURANȚEI VIRTUALE A COPIILOR ȘI TINERILOR

În scopul studierii eficacității politicilor publice, am analizat gradul de familiarizare a tinerilor și părinților cu privire la organizațiile sau instituțiile eligibile să asigure siguranța online a copiilor și tinerilor și gradul de cunoaștere a documentelor de politici publice (legi, regulamente, strategii ș.a.) din Republica Moldova, abilitate să reglementeze legal protecția copilului și a tinerilor contra riscurilor mediului online, atrăgând atenția și asupra modului în care comunitatea le percepe ca fiind practice în prevenirea și soluționarea problemelor de securitate online.

Rezultatele obținute au dezvăluit că 7 persoane din 10 nu cunosc nicio organizație sau instituție care ar putea să le ofere ajutor în asigurarea siguranței online a copiilor sau tinerilor. În afară de aceasta, mai puțin de 2 persoane din 10 sunt la curent cu existența anumitor documente de politici publice (legi, regulamente, strategii ș.a.), care reglementează legal protecția copilului și a tinerilor contra riscurilor mediului online (vezi Diagrama 4).

Printre puținele organizații nominalizate au fost: Inspectoratul de poliție, școlile, bibliotecile și ONG-urile educaționale, cum ar fi „La Strada” și „Salvați Copiii!”, iar printre documentele de politici s-au regăsit doar două: „Legea privind prevenirea și combaterea

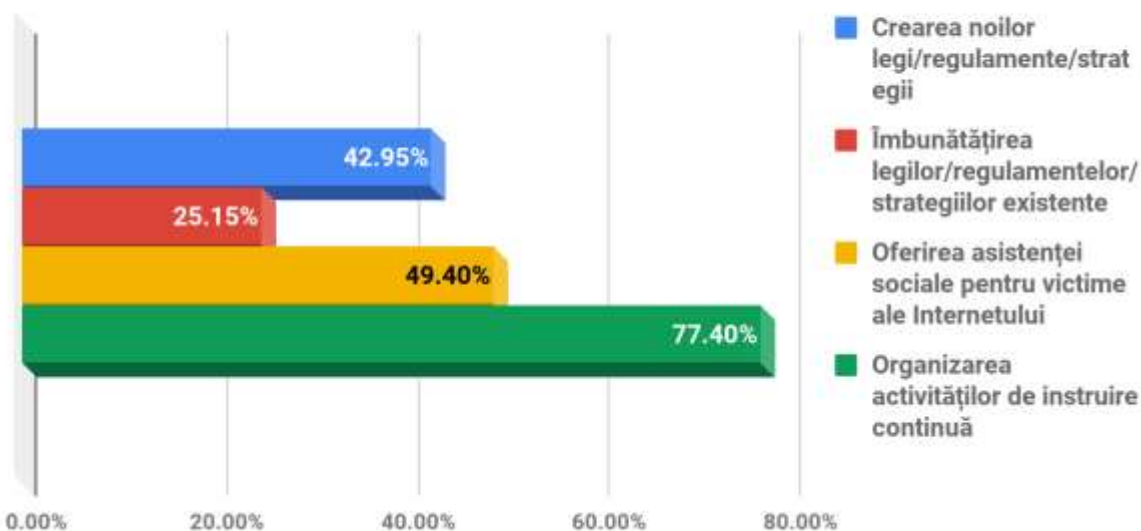
criminalității informaționale” și „Ghidul de utilizare a internetului” publicat pe site-ul Ministerului Educației, Culturii și Cercetării.

Totodată, atât tinerii, cât și părinții enumeră printre problemele legate de securitatea online a copiilor și tinerilor lipsa sau insuficiența:

- Unui cadru legal (legi, regulamente, strategii etc.) de protecție a drepturilor copiilor și tinerilor în mediul online;
- Asistenței sociale și psihologice pentru familii care deja se confruntă cu astfel de probleme, ce implică instruirii pentru părinți, consultații psihologice etc.;
- Activităților de instruire la nivel național privind protecția copiilor și tinerilor în mediul online.

Una dintre cele mai eficiente modalități de soluționare a problemelor conexe asigurării siguranței online a copiilor și tinerilor din Republica Moldova este considerată de către părinți și tineri organizarea activității de instruire în masă privind protecția copiilor și tinerilor în mediul online (vezi Diagrama 5).

Diagrama 5. Modalități de soluționare a problemelor protecției online a copiilor/tinerilor în viziunea tinerilor și părinților

Astfel, îmbunătățirea cadrului legal și acordarea asistenței sociale familiilor și copiilor victimizați nu sunt acțiuni suficiente, fără o campanie națională de instruire și informare de

durată a populației. Drept urmare, utilizând în mod activ mass-media, se va reuși printr-un efort comun și sustenabil prevenirea expunerii copiilor și a tinerilor la riscurile Internetului.

În baza celor expuse în Capitolul 2, se pot formula un șir de concluzii, care valorifică rolul cetățeniei digitale și al drepturilor copiilor în asigurarea siguranței online a copiilor și tinerilor prin prisma percepției populației și a politicilor publice ale Republicii Moldova:

- Cultivarea cetățeniei digitale îi ajută pe copii și pe tineri să conștientizeze riscurile online, să evite daunele fizice și psihologice pe care le poate aduce Internetul și să valorifice beneficiile oferite de către spațiul virtual.
- Documentele de politici cu valoare strategică pentru Republica Moldova (legi și strategii naționale) nu includ oficial dreptul la libertatea de exprimare a copilului ca drept al omului, dar își propun să asigure promovarea și asigurarea dreptului copiilor și al tinerilor de a avea acces la informații și dreptul la instruire în ceea ce privește utilizarea sigură a Internetului și a modului de menținere a vieții lor private, precum și dreptul de a fi protejați social și juridic în mediul virtual împotriva riscurilor informațiilor cu caracter violent, pornografic ș.a.
- Se constată întârzieri în implementarea acțiunilor de politici sau lipsa acestora, determinate de reformele administrativ-guvernamentale din trimestrele III-IV ale anului 2017, de insuficiența de fonduri materiale, de lipsa resurselor calificate sau de implicării instituțiilor implicate în prea multe inițiative de politici.
- Asigurarea drepturilor copilului în spațiul virtual necesită o coordonare și cooperare consolidată între instituțiile, entitățile și comunitățile relevante și, de asemenea, presupune asumarea angajamentului în vederea unei cooperări active și eficiente cu actorii sectorului privat și organizațiile societății civile.

CAPITOLUL 3. RECOMANDĂRI ȘI CONCLUZII DE ÎMBUNĂTĂȚIRE A POLITICILOR PUBLICE DE ASIGURARE A SIGURANȚEI ONLINE A COPIILOR ȘI TINERILOR

Studierea documentelor de politici existente la nivel național pentru asigurarea drepturilor copiilor și tinerilor din Republica Moldova în mediul online și analiza percepției populației cu privire la eficacitatea acestor politici și importanța promovării cetățeniei digitale a rezultat în

identificarea unui șir de concluzii și probleme, pe care le vom sintetiza în cele ce urmează. Abordarea acestor probleme va permite îmbunătățirea situației privind siguranța online a copiilor și tinerilor din țara noastră.

Studiul a demonstrat că siguranța online necesită să fie analizată prin intermediul cetățeniei digitale, care reprezintă un complex de cunoștințe, abilități și atitudini dobândite de către copiii și tinerii utilizatori de Internet, care contribuie la comportamentul adecvat și responsabil al acestora în spațiul virtual. În viziunea tinerilor și a părinților, cultivarea cetățeniei digitale le permite copiilor și tinerilor să conștientizeze riscurile online, să evite posibilele lacune ale activității lor virtuale și să valorifice la maximum beneficiile oferite de către Internet în scopuri educaționale, de dezvoltare personală și afirmare profesională.

Mai mult decât atât, problema siguranței online este considerată actuală și importantă pentru copii, tineri, părinții acestora și întreaga comunitate din care fac parte, dat fiind faptul că *„lumea virtuală devine tot mai periculoasă pe zi ce trece din cauza accesului tuturor și a posibilității nelimitate de a rămâne incognito”*, iar riscurile la care se expun copiii în Internet *„îi fac vulnerabili din motivul că aceștia sunt încă mici, naivi și ușor de manipulat”*.

Cele mai frecvente experiențe de risc online la care au fost expuși și în care au fost implicați copiii și tinerii intervievați țin de furtul datelor cu caracter personal, comunicarea cu străinii, hărțuirea online și nerespectarea dreptului de autor.

Studiul a identificat că tinerii și părinții posedă un nivel mediu de cunoștințe în domeniul promovării siguranței online, manifestat prin cunoștințe și abilități înalte de protejare a datelor cu caracter personal și asigurarea unei comunicări virtuale eficiente în baza folosirii regulilor de Netichetă.

Totodată, copiii și tinerii întâmpină dificultăți în identificarea unui șir de acțiuni de combatere și prevenire a actelor de hărțuire online (*cyberbulling*) și de utilizare a resurselor online deschise prin protejarea drepturilor de autor, iar în momentul expunerii la anumite riscuri și situații neplăcute online, cum ar fi agresiunea online, hărțuirea, furtul de date personale etc., ei evită solicitarea unui sprijin din partea părinților sau altor adulți de încredere. Acest fapt demonstrează că, deși copiii și tinerii conștientizează importanța siguranței online și existența

riscurilor Internetului, ei au un grad redus de responsabilizare în raportarea unor astfel de cazuri, din cauza dezinformării privind importanța, metodele și posibilitățile de reclamare a acestora.

Rezultatele studiului percepției tinerilor și a părinților cu privire la eficacitatea politicilor publice de promovare a siguranței online a copiilor în țara noastră arată că 7 persoane din 10 nu cunosc nicio organizație sau instituție care ar putea să le ofere ajutor copiilor sau tinerilor în asigurarea siguranței online. În afară de aceasta, mai puțin de 2 persoane din 10 sunt la curent cu existența anumitor documente de politici publice (legi, regulamente, strategii ș.a.), care reglementează legal și normativ protecția copilului și a tinerilor împotriva riscurilor mediului online.

Studiul, de asemenea, a arătat că, în opinia tinerilor și părinților, lipsa siguranței online a copiilor și tinerilor în Republica Moldova este determinată de absența sau insuficiența: unui cadru legislativ-normativ (legi, regulamente, strategii etc.) de protecție a drepturilor copiilor și tinerilor în mediul online; asistenței sociale și psihologice pentru familii care deja se confruntă cu astfel de probleme, care ar implica instruire pentru părinți, consultații psihologice etc.; activităților de instruire la nivel național privind protecția copiilor și tinerilor în mediul online.

Organizarea activității de instruire în masă privind protecția copiilor și tinerilor în mediul online este văzută de către părinți și tineri ca fiind cea mai eficace modalitate de soluționare a problemelor conexe asigurării siguranței online a copiilor și tinerilor din Republica Moldova.

Din păcate, copiii și tinerii raportează că ei beneficiază foarte rar de activități de instruire de acest tip în cadrul instituției în care își fac studiile sau în care activează, motiv pentru care aceștia se informează independent, fără niciun ajutor, explorând de sine stătător, haotic și neconsecvent resursele Internetului. Această abordare, la rândul său, sporește riscul copiilor de a fi expuși repetat conținuturilor dăunătoare și, astfel, reduce siguranța lor.

În acest context, promovarea drepturilor copilului în mediul online și cultivarea cetățeniei digitale trebuie să fie una din prioritățile pe care țara noastră, în calitate de stat-membru al Consiliului European, trebuie să și le asume în politicile sale. În baza obligației sale de a recunoaște și asigura drepturile și libertățile fundamentale ale omului, definite de Convenția Europeană a Drepturilor Omului (STE nr. 5, Convenția CțEDO) (59) și de alte convenții și

instrumente ale Consiliului European (Convenția de la Budapesta (62), Convenția de la Lanzarote (60), Convenția 108 (61), Ghidul drepturilor omului pentru utilizatorii de Internet (58)), statul trebuie să își ia angajamente de protecție a dreptului copiilor la libertatea de exprimare, a dreptului de acces la informație, a dreptului la libertatea de întrunire, protecția împotriva criminalității informatice, inclusiv a dreptului la viața privată și a protecției datelor cu caracter personal în mediul online.

Analiza documentelor de politici publice a identificat că în pofida ratificării de către Republica Moldova a instrumentelor juridice menționate anterior și a eforturilor de a pune în aplicare dreptul copiilor la nivel național, există multe obstacole în exercitarea drepturilor date, care până în prezent rămân neabordate.

Or, cadrul legislativ al Republicii Moldova nu include oficial dreptul la libertatea de exprimare a copilului ca drept al omului, ci doar face referire că statul garantează copilului dreptul de a-și exprima liber aceste opinii asupra oricărei probleme care îl privește.

Strategiile naționale pentru anii 2014-2020 acceptă problemele nerespectării dreptului copiilor și al tinerilor de a-și exprima liber părerile și a participa la edificarea societății, dar nu fiecare dintre acestea propune acțiuni de abordare a problemei în cauză.

Dreptul de acces la Internet este considerat o condiție și un factor care favorizează exercitarea altor drepturi și libertăți în mai multe documente de politică adoptate de către Guvern (Programul „e-Transformare” (42), Programul „Moldova Digitală 2020” (43), inițiativa „Guvernare deschisă” (44), Strategia „Educație 2020” (45)), însă nu este recunoscut în cadrul legal național în mod oficial ca un drept al omului sau ca o condiție sau un factor care favorizează alte drepturi și libertăți în cadrul legal.

Există un șir de politici naționale, care prin revendicările lor, elaborate în acord cu convențiile Consiliului European, își propun să asigure promovarea și asigurarea dreptului copiilor și al tinerilor de a avea acces la informații și dreptul la instruire în ceea ce privește utilizarea sigură a Internetului și a modului de menținere a vieții lor private, cât și dreptul de a fi protejați social și juridic în mediul virtual împotriva riscurilor informațiilor cu caracter violent,

pornografic ș.a. Totuși, nu există date suficiente care ar indica situația recentă privind accesul copiilor la Internet în plan național.

Pe de altă parte, documentul de importanță strategică „Strategia națională pentru protecția copilului 2014-2020” nu include măsuri în ceea ce privește accesul la informații într-un limbaj adecvat vârstei lor și instruirea asigurată de profesorii, educatorii și părinții sau tutorii lor în ceea ce privește utilizarea sigură a Internetului și nici nu propune obiective care să abordeze problema revictimizării copiilor prin intermediul Internetului.

În scopul asigurării dreptului de acces la informații privind conținutul și comportamentul ilegal online, Guvernul propune un șir de revendicări și indicații adresate agenților audiovizualului și celor ce acordă servicii de acces la rețele computerizate publice (Internet) în scopul reducerii riscurilor expunerii copiilor la conținuturi dăunătoare pentru dezvoltarea lor fizică și psihică, dar nu condiționează prin acte legislativ-normative utilizarea de către furnizorii de rețele și/sau servicii de comunicații electronice a serviciului de filtrare a informației online cu impact negativ asupra copiilor în cadrul instituțiilor educaționale.

În prezent există doar un punct de contact național pentru recepționarea raportării conținutului ilegal din Internet – „Serviciul de asistență telefonică pentru copii (Telefonul Copilului)”, care, deși colaborează cu platforma „Singer Online” a Centrului Internațional „La Strada”, nu dispune totuși de resurse suficiente în acoperirea necesităților și solicitărilor din întreaga țară.

Cu toate că politicile de protecție socială a drepturilor copiilor pot fi regăsite în majoritatea documentelor de politici publice, problema prevenirii abuzului sexual și a exploatarei sexuale a copiilor și tinerilor în mediul online este abordată ocazional, fragmentat și poartă un caracter haotic. Aceasta se întâmplă și din motivul că singura entitate polițienească instituită acum pentru interceptarea cazurilor de abuz și exploatare sexuală online este Centrul pentru Combaterea Crimelor Informatice din cadrul Inspectoratului General al Poliției, care nu poate înlocui răspunsul complex și holistic al statului la infracțiuni de natură sexuală comise împotriva copiilor și tinerilor.

O situație mai critică se constată în regiunea transnistreană, unde nu există astfel de documente de politici specifice.

Instituțiile de stat și-au asumat mai multe angajamente pentru promovarea și asigurarea siguranței online a copiilor și tinerilor, care, fiind planificate în colaborare cu alte instituții și centre, rămân totuși implementate segmentat de către fiecare instituție în parte, fapt care diminuează impactul acestora în plan național.

Mai mult decât atât, acțiunile propuse nu au reușit să fie implementate în formula de colaborare propusă și măsura planificată din cauza constrângerilor bugetare și lipsei de experiență în acest domeniu.

Deși au trecut aproape 5 ani de la ratificarea de către Republica Moldova a Convenției de la Lanzarote, până acum s-a adoptat doar un singur document oficial în acest sens de către legiuitor – „Planul de acțiuni privind promovarea siguranței pe Internet a copiilor și adolescenților pentru anii 2017-2020” (48). Este un document de politici care promite să unească toate acțiunile instituțiilor statului, partenerii de dezvoltare și asociațiile de dezvoltare într-un efort comun intersectorial în scopul creșterii nivelului de siguranță a copiilor și adolescenților pe Internet. El planifică: crearea punctelor de contact naționale pentru recepționarea raportării conținutului ilegal din Internet; crearea centrelor de informare și consiliere privind siguranța online; dezvoltarea cadrului național legal și de cooperare pentru contracararea producerii și distribuirii conținutului ilegal, acostarea și hărțuirea online și asigurarea mecanismelor necesare pentru aplicarea în practică a prevederilor cadrului dat; valorificarea cooperării naționale, regionale și internaționale în domeniul combaterii conținutului ilegal din Internet; încurajarea elaborării și utilizării sistemelor de autoreglementare în domeniul siguranței copiilor în mediul online din cadrul instituțiilor educaționale formale și nonformale; informarea, stimularea și încurajarea participării copiilor, adolescenților și a publicului larg în crearea unui mediu digital sigur prin activități de informare și creare a grupurilor de inițiativă și alte acțiuni.

Fiind planificate pe perioada 2017-2020, unele acțiuni din plan sunt deja în întârziere în ceea ce privește implementarea, ca și măsurile incluse într-o serie de documente de politică. Întârzierile ar putea fi cauzate atât de reformele administrativ-guvernamentale din trimestrele III-IV ale anului 2017, cât și de insuficiența de fonduri materiale, de lipsa resurselor calificate

pentru implementarea acestora sau de neparticiparea instituțiilor implicate în mai multe inițiative de politici.

Luând în considerație concluziile expuse mai sus, propunem un șir de recomandări generale și specifice fiecărui drept al copiilor în cadrul Internetului, și anume:

1. Recomandări generale:

- 1.1. Documentele de politică existente cu privire la drepturile copilului ar trebui să fie actualizate prin consultații cu copiii și tinerii, pentru a asigura implementarea instrumentelor juridice internaționale și regionale ratificate de către Republica Moldova, inclusiv Convenția 108, Convenția de la Lanzarote, Convenția de la Budapesta, recomandările adoptate de Comitetul de Miniștri și jurisprudența CEDO.
- 1.2. Cadrul legal național ar trebui să fie armonizat cu standardele internaționale și regionale în domeniul drepturilor omului, inclusiv Convenția 108, Convenția de la Lanzarote, Convenția de la Budapesta, ținând cont de recomandările adoptate de Comitetul de Miniștri și jurisprudența CEDO.
- 1.3. Este necesară consolidarea eforturilor comune intersectoriale ale instituțiilor statului, partenerilor de dezvoltare, furnizorilor de Internet și asociațiilor obștești în implementarea acțiunilor prevăzute de Planul de acțiuni privind promovarea siguranței pe Internet a copiilor și adolescenților pentru anii 2017-2020.

Recomandări specifice fiecărui drept:

1. Dreptul copiilor și al tinerilor de a-și exprima liber părerile și a participa la edificarea societății.

- 1.1. Se recomandă să se promoveze în mod activ drepturile copilului la libertatea de exprimare și de acces la informații online și să se ia măsuri pentru exercitarea acestor drepturi.
- 1.2. Cadrul legal trebuie să fie armonizat pentru a respecta criteriile privind restrângerea dreptului la libertatea de exprimare a copiilor și tinerilor, care sunt desprinse din standardele Consiliului Europei în acest domeniu (de exemplu,

Includerea dreptului la libertatea de exprimare a copilului ca drept al omului în Legea nr. 338 din 15.12. 1994 privind drepturile copilului (37)).

- 1.3. Se recomandă să se proiecteze și să se promoveze platforme (la nivel local și național) pentru a încuraja asocierea, întrunirea și participarea pe Internet a copiilor și tinerilor utilizatori de Internet, inclusiv a celor cu dizabilități.
 - 1.4. Se recomandă să se analizeze situația actuală și să se dezvolte programe pentru a promova și a stimula participarea pe Internet a copiilor și tinerilor, inclusiv a celor cu cerințe speciale.
 - 1.5. Se recomandă valorificarea și abordarea în sistemul de învățământ a rolului central al Internetului în promovarea tuturor drepturilor copiilor, în special a dreptului la libertatea de exprimare, de participare în viața publică și educație.
- 2. Dreptul copiilor și al tinerilor de a avea acces la informații într-un limbaj adecvat vârstei lor și la instruirea asigurată de profesorii, educatorii și părinții sau tutorii lor în ceea ce privește utilizarea sigură a Internetului, inclusiv modul de menținere a vieții lor private.**
- 2.1. Se recomandă includerea dreptului de acces la Internet în cadrul legal național adoptat de către Guvern în mod oficial ca un drept al omului sau ca o condiție sau un factor care favorizează alte drepturi și libertăți în cadrul legal.
 - 2.2. Să se ia măsuri proactive pentru a facilita accesul la Internet, pentru a asigura în permanență disponibilitatea, accesibilitatea, caracterul rezonabil, securitatea și fiabilitatea acestuia pentru toate segmentele populației de copii, inclusiv din zonele rurale și copii cu nevoi speciale, inclusiv utilizatorii cu dizabilități.
 - 2.3. Se recomandă colectarea, sistematizarea și analiza datelor statistice cu privire la situația recentă a accesului copiilor la Internet în plan național, inclusiv a accesului copiilor cu dizabilități, celor din mediul rural și din familii defavorizate.
 - 2.4. Se recomandă ajustarea cadrului legal și normativ conform standardelor propuse de către documentele de politici ale Consiliilor Europene, care vor asigura protecția datelor cu caracter personal ale minorilor în cadrul interviurilor

personalizate, efectuate pe teritoriul unor instituții medicale sau educaționale, cu referire la anumite subiecte deosebit de sensibile.

- 2.5.** Se recomandă ca Strategia națională pentru protecția copilului 2014-2020 (46) să fie suplimentată cu:
- 2.5.1. Obiective ce abordează riscurile pe care le prezintă mediul online și avantajele pe care le prezintă instrumentele TIC;
 - 2.5.2. Obiective de prevenire, identificare și monitorizare a revictimizării copiilor prin intermediul Internetului;
 - 2.5.3. Măsuri în ceea ce privește accesul la informații într-un limbaj adecvat vârstei copiilor și instruirea asigurată de profesorii, educatorii și părinții sau tutorii lor în ceea ce privește utilizarea sigură a Internetului, inclusiv modul de menținere a vieții lor private.
- 2.6. Se recomandă ajustarea planului de acțiune detaliat privind implementarea Strategiei naționale pentru protecția copilului 2014-2020, în vederea punerii în aplicare a obiectivelor și măsurilor noi, indicate în punctul 2.5.
- 2.7. Se recomandă îmbunătățirea cadrului juridic cu privire la protecția drepturilor copiilor în activități de difuzare a programelor, pe Internet și prin orice mijloc mass-media, care să fie aliniat la standardele Consiliului Europei.
- 2.8. Se recomandă continuarea dezvoltării și instituționalizării mecanismelor de consultare a opiniei tuturor copiilor, fără discriminare, la toate nivelurile educației în conformitate cu standardele internaționale privind participarea copiilor, prin revizuirea programei școlare și pregătirea cadrelor didactice pentru a le ajuta să înțeleagă conceptul de opinie a unui copil.
- 2.9. Se recomandă crearea unui sistem durabil de instruire continuă a elevilor, a profesorilor în învățământul primar, secundar și universitar în domeniul protecției datelor cu caracter personal.
- 2.10. Se recomandă crearea centrelor de informare și consiliere privind siguranța online a copiilor în toate regiunile țării.

- 2.11. Se recomandă elaborarea mecanismelor necesare pentru aplicarea în practică a prevederilor cadrului legal și de cooperare a organizațiilor responsabile, a criteriilor de selectare a specialiștilor sau voluntarilor implicați direct în activitatea cu copiii.
- 2.12. Se recomandă elaborarea cadrului normativ de integrare a standardelor Ghidului drepturilor omului pentru utilizatorii de Internet în sistemul educațional sau în cadrul curricular.
- 2.13. Se recomandă traducerea standardelor Ghidului drepturilor omului pentru utilizatorii de Internet în limbajul accesibil persoanelor cu dizabilități vizuale, pentru a asigura disponibilitatea și accesibilitatea informațiilor publice pe înțelesul tuturor, fără discriminare.
- 2.14. Se recomandă conceperea materialelor de instruire pentru a-i ajuta pe copii și pe tineri, inclusiv pe cei cu nevoi speciale, să învețe cum să se protejeze împotriva conținutului dăunător, cum ar fi eventualele consecințe ale dezvăluirii informațiilor personale pe Internet.
- 2.15. Se recomandă crearea și diseminarea de instrumente pentru a pregăti copiii, părinții și educatorii să valorifice la maximum potențialul TIC și al mediilor digitale.
- 2.16. Se recomandă promovarea dezvoltării de orientări privind educația părintească bazată pe drepturi în era digitală.
- 2.17. Se recomandă crearea programelor de sporire a implicării active a copiilor în proiectarea și implementarea de inițiative care să vizeze promovarea siguranței online.
- 2.18. Se recomandă dezvoltarea măsurilor educaționale în vederea abordării problemelor de învățare și a nevoilor elevilor, precum și în scopul de a ajuta elevii să lucreze în medii online deschise și bazate pe colaborare.
- 2.19. Se recomandă implementarea și promovarea celor mai bune practici privind programele de interactivitate eficientă în vederea dobândirii competenței de cetățean digital pentru elevi prin programa școlară, iar pentru cadrele didactice, prin inițiere și perfecționare profesională.

- 2.20. Se recomandă crearea de politici și programe de încurajare și implicare a societății civile în diseminarea și aplicarea ghidului drepturilor omului pentru utilizatorii de Internet, astfel încât acesta să devină un instrument eficient pentru utilizatorii de Internet.
- 2.21. Se recomandă organizarea consultărilor/dezbaterilor multilaterale cu privire la aspecte de politici privind locul și valorificarea siguranței online a copiilor și tinerilor în societate, mediul școlar (programe școlare și organizații școlare); trebuie corelate și explicate responsabilitățile administrative și cele legale ale directorilor de școli, cadrelor didactice, elevilor și părinților.
- 2.22. Se recomandă colaborarea de facto cu autoritățile publice din regiunea transnistreană, pentru a promova protecția drepturilor omului în Internet și a asigura protecția acestor drepturi pe malul stâng al Nistrului.
3. **Dreptul de acces la informații privind conținutul și comportamentul ilegal online (spre exemplu, hărțuirea online), precum și posibilitatea de a reclama conținutul pretins a fi ilicit.**
- 3.1. Se recomandă dezvoltarea unor mecanisme ușor accesibile de raportare de către copii sau tineri a conținutului și comportamentului care prezintă un risc de prejudiciu, mai ales pe rețelele de socializare, mecanisme care oferă servicii de consiliere și sprijin într-un mod ce să respecte dreptul copiilor și tinerilor la viața privată și anonimatul.
- 3.2. Se recomandă crearea mai multor puncte naționale de contact pentru recepționarea raportării conținutului ilegal din Internet.
- 3.3. Se recomandă realizarea evaluărilor și examinărilor regulate pentru a monitoriza gradul de exercitare a drepturilor și libertăților copiilor și tinerilor pe Internet.
- 3.4. Se recomandă organizarea unor instruirii continue ale organelor de drept și ale sistemului judecătoresc în domeniul identificării, investigării și judecării infracțiunilor săvârșite asupra copiilor cu utilizarea tehnologiilor informaționale.
- 3.5. Se recomandă să se efectueze studii suplimentare privind impactul Internetului asupra vieții copiilor.

- 3.6. Se recomandă elaborarea documentelor de politici holistice care să includă sporirea capacității utilizatorilor în scopul protejării de vătămarea online și de riscurile pe care le prezintă Internetul pentru siguranța copiilor (de exemplu, elaborarea Strategiei naționale de prevenire a suicidului).
- 3.7. Se recomandă utilizarea acestor politici elaborate (vezi punctul 3.5) pentru conceperea și promovarea Internetul ca o resursă pozitivă, mai ales în contextul combaterii tulburărilor comportamentale clinice asociate cu Internetul.
4. **Acordarea protecției speciale copiilor pentru a preveni imixtiunea în bunăstarea lor fizică, psihică și morală.**
- 4.1. Se recomandă elaborarea și punerea în aplicare a unui cadru legislativ-normativ în vederea obligării furnizorilor de rețele și/sau servicii de comunicații electronice să presteze serviciul de filtrare a informației online cu impact negativ asupra copiilor în cadrul instituțiilor educaționale și în vederea responsabilizării actorilor educaționali implicați.
- 4.2. Se recomandă colectarea, sistematizarea și analiza datelor statistice naționale privind criminalitatea informatică cu implicarea copiilor și adolescenților și privind măsurile întreprinse.
- 4.3. Se recomandă îmbunătățirea cadrului legislativ-normativ care să asigure mecanismele de plângeri și proceduri administrative și judiciare potrivite pentru copii și tineri, inclusiv asistență și sprijin în utilizarea acestora, atunci când drepturile și libertățile lor sunt restricționate sau atunci când există vreo bănuială că drepturile le sunt încălcate.
- 4.4. Se recomandă elaborarea programelor de implicare a sectorului privat în scopul angajării acestuia într-un dialog deschis cu autoritățile publice competente și societatea civilă în vederea exercitării responsabilității de asigurare a drepturilor și libertăților fundamentale ale copiilor și tinerilor în mediul online, prevăzute de standardele Comisiei Europene.

Implementarea acestor recomandări va consolida eforturile statului, ale partenerilor de dezvoltare și ale asociațiilor obștești, ale instituțiilor publice și ale actorilor din sectorul privat în promovarea cetățeniei digitale în rândul copiilor și tinerilor, astfel încât copiii și tinerii utilizatori de Internet să-și exercite pe deplin drepturile și libertățile fundamentale în regim online.

În concluzie, putem afirma că asigurarea drepturilor copilului în spațiul virtual necesită o coordonare și cooperare consolidată între instituțiile, entitățile și comunitățile relevante și, de asemenea, presupune asumarea angajamentului în vederea unei cooperări active și eficiente cu actorii sectorului privat și organizațiile societății civile.

Mai mult decât atât, îmbunătățirea cadrului legal și acordarea asistenței sociale pentru familiile și copiii expuși riscurilor nu sunt acțiuni suficiente, fără o campanie națională de instruire și informare de durată a populației. Drept urmare, implicând în mod activ întreaga societate (instituțiile statului, instituțiile educaționale, mass-media, societatea civilă, agenții economici etc.) se va reuși într-un efort comun și sustenabil prevenirea expunerii copiilor și a tinerilor la riscurile Internetului. Doar o astfel de valorificare a rolului cetățeniei digitale în educația copiilor și tinerilor va consolida siguranța online în Republica Moldova.

Anexa 1. Fișa „Competențe digitale”.

Stimați participanți ai focus-grupului,

Vă rugăm să evaluați nivelul de dezvoltare a competențelor digitale ale copiilor și tinerilor din regiunea Dvs., utilizând scara de la 0 la 5 puncte, unde 0 puncte ar însemna „nu se descurcă deloc”, iar 5 puncte înseamnă „se descurcă foarte bine”.

<i>Nr.</i>	<i>Competențe digitale</i>	<i>Indicatori ai competențelor digitale</i>	<i>Nivelul de dezvoltare a competențelor digitale (0-5 puncte)</i>
1.	Prelucrarea informației	<ul style="list-style-type: none"> • Pot găsi informații online despre bunuri și servicii. • Pot obține informații de pe site-urile publice. • Pot descărca și salva informația găsită pe Internet în diferite formate. • Copiez și transfer 	

		<p>documente/imagini/ prezentări și fișiere.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Folosesc servicii de tip „cloud” pentru depozitarea informației. • Pot evalua cât de validă și credibilă este informația online folosind un set de criterii. 	
2.	Comunicarea	<ul style="list-style-type: none"> • Expediez și recepționez e-mailuri. • Particip și comunic pe rețelele de socializare. • Postez mesaje pe platformele de socializare și de chat. • Efectuez apeluri online și video prin intermediul camerei video, utilizând Internetul. • Pot să încarc conținuturile create personal pe orice platformă web. • Pot să distribui/partajez conținuturile personale postate pe platforme web cu alți utilizatori. • Utilizez calendarul electronic pentru planificarea și desfășurarea evenimentelor. • Pot folosi platforme virtuale pentru colaborare și management al proiectelor. 	
3	Crearea conținuturilor	<ul style="list-style-type: none"> • Pot crea site-uri web și bloguri. • Pot crea prezentări electronice online utilizând platforme virtuale de prezentare, care vor include imagini, sunet, video, diagrame și vor permite 	

		<p>colaborarea online.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Pot crea conținuturi în tabele online de calcul și pot utiliza formule aritmetice în aceste tabele. • Pot crea postere, flyere sau alte materiale de promovare, utilizând platforme virtuale. • Pot crea produse video utilizând platforme virtuale. • Pot crea chestionare prin intermediul platformelor online. 	
4	Securitatea	<ul style="list-style-type: none"> • Verific în mod frecvent configurația de securitate a dispozitivelor și sistemelor și / sau a aplicațiilor pe care le folosesc. • Știu cum să reacționez în cazul în care computerul este infectat cu un virus. • Pot aplica filtre pentru e-mailuri de tip spam. 	
5	Rezolvare de probleme	<ul style="list-style-type: none"> • Pot conecta sau instala noile dispozitive de calculator și online. • Pot să completez un curs online. • Pot face cumpărături și efectua plăți online. 	

Anexa 2. Rezultatele sesiunilor de focus-grup cu privire la cele mai mult/mai puțin dezvoltate competențe digitale pe care le posedă copiii și tinerii

<i>Nr.</i>	<i>Competențe digitale</i>	<i>Nivel</i>	<i>Indicatori ai competențelor digitale – media</i>
------------	----------------------------	--------------	---

1.	Prelucrarea informației. Media=4,01-80,25%	înalt	Găsesc informații online despre bunuri și servicii – 4,6 Pot obține informații de pe site-urile publice – 4,54 Descarc și salvez informația găsită pe Internet în diferite formate – 4,26 Copiez și transfer documente/imagini/prezentări și fișiere – 4,40
		mediu	-
		slab	Pot evalua cât de validă și credibilă este informația online folosind un set de criterii – 2,38 Folosesc servicii de tip „cloud” pentru depozitarea informației – 2,6
2.	Comunicarea media=3,87-77,4%	înalt	Expediez și recepționez e-mailuri – 4,26 Particip și comunic pe rețelele de socializare – 4,79 Postez mesaje pe platformele de socializare și de chat – 4,46 Efectuez apeluri online și video prin intermediul camerei video, utilizând Internetul – 4,35
		mediu	Încarc conținuturile create personal pe orice platformă web – 3,72 Distribui/partajez conținuturile personale postate pe platforme web cu alți utilizatori – 3,65
		slab	Utilizez calendarul electronic pentru planificarea și desfășurarea evenimentelor – 2,96 Pot folosi platforme virtuale pentru colaborare și management al proiectelor – 2,84
.	Crearea conținuturilor	înalt	-

	media=2,92- 58,4%	mediu	Creez prezentări electronice online utilizând platforme virtuale de prezentare, care includ imagini, sunet, video, diagrame și permit colaborarea online – 3,43 Creez conținuturi în tabele online de calcul și pot utiliza formule aritmetice în aceste tabele – 3,04 Creez produse video utilizând platforme virtuale – 3,09
		slab	Creez site-uri web și bloguri – 2,35 Creez postere, flyere sau alte materiale de promovare utilizând platforme virtuale – 2,89 Creez chestionare prin intermediul platformelor online – 2,74
4.	Securitatea	înalt	-
	Media=2,67- 53,4%	mediu	Verific în mod frecvent configurația de securitate a dispozitivelor și sistemelor și / sau a aplicațiilor pe care le folosesc – 3,08%
		slab	Știu cum să reacționez în cazul în care computerul este infectat cu un virus – 2,36 Aplic filtre pentru e-mailuri de tip spam – 2,58
5.	Rezolvare de probleme	înalt	-
	Media=2.68- 53.6%	mediu	Conectez sau instalez noile dispozitive de calculator și online – 3,56
		slab	Completez un curs online – 2,35 Procur mărfuri și efectuez plăți online – 2,13

Anexa 3. Rezultatele chestionarelor pentru tineri și părinți

Secțiunea 1. Experiența expunerii la riscurile Internetului din perspectiva copiilor/tinerilor și a părinților.

Criteriul 1: Frecvența expunerii la riscurile Internetului de către tineri și copii.

<i>Nr.</i>	<i>Item</i>	<i>Media rezultatelor copii/tineri</i>	<i>Media rezultate/părinți</i>
1	A introdus online datele sale personale (numele, telefonul, adresa, instituția etc.).	3.31	1.83
2	A spus lucruri neplăcute online altor persoane, plasând mesaje urâte pe pagina lor online sau în chat, în loc să le vorbească direct.	1.47	1.13
3	A primit e-mailuri și/sau mesaje răutăcioase adresate lui personal.	1.60	1.35
4	A primit e-mailuri/mesaje cu caracter ostil, discriminator despre o altă persoană.	1.65	1.29
5	A primit invitații de pe un site web sau e-mailuri credibile, care solicitau informații și date personale (nume, prenume, adresa, date bancare etc.).	2.80	1.48
6	A acceptat cu ușurință invitațiile de prietenie online de la oameni necunoscuți.	2.67	1.54
7	Are încredere totală în prietenii săi	2.20	1.62

	virtuali.		
8	A fost confruntat cu o situație de comunicare dificilă online, pe care nu a știut cum să o soluționeze.	1.92	1.32
9	A primit mesaje cu propuneri indecente de la prietenii sau străinii online.	1.89	1.10
10	A recepționat imagini cu caracter pornografic de la un străin sau prieten online.	1.63	1.08
11	A primit propuneri de a ține în secret prietenia cu vreo persoană din mediul online.	1.15	1.16
12	A fost invitat să se întâlnească cu străinii sau noii prieteni online în viața reală.	1.92	1.18
13	Are încredere deplină în oamenii care îi solicită prietenie online.	2.15	1.62
14	Este sincer și onest în comunicarea cu prietenii online, împărtășindu-le cu ușurință secretele sale.	2.13	2.05
15	A folosit uneori informații de pe site-urile web pentru lucrările școlare, prezentându-le ca fiind ale sale proprii.	2.1	1.72

16	A spus lucruri neplăcute online altor persoane, plasând mesaje urâte pe pagina online a acestora sau în chat, în loc să le vorbească direct.	1.34	1.10
17	A expediat e-mailuri și/sau mesaje răutăcioase adresate altor persoane.	1.63	1.10
18	Expediază fără niciun dubiu invitații de prietenie persoanelor pe care i le sugerează alți prieteni online sau rețeaua de socializare în care comunică.	1.68	1.37
19	Obișnuiește să încarce fotografiile și secvențele video fotografiate/filmate personal sau de către alte persoane pe site-urile publice.	2.84	1.78
20	A expediat mesaje neplăcute de răspuns la mesajele pe care le-a primit vreodată de la profiluri sau numere necunoscute.	1.22	1.16
21	I s-au furat datele personale în scopul creării altor conturi-fantomă, care poartă un caracter discriminator.	1.39	1.29
22	I s-au furat datele personale în scopul fraudelor bancare.	1.05	1.00
23	În cazul în care s-a confruntat/s-ar confrunța cu o situație neplăcută online, de tipul agresiune online,	1.44	1.05

	hărțuire, furt de date personale etc., a apelat/ar apela la ajutorul unui prieten online.		
24	În cazul în care s-a confruntat cu o situație neplăcută online, de tipul agresiune online, hărțuire, furt de date personale etc., a apelat la ajutorul Dvs. ca părinte sau la un adult de încredere.	2.47	1.10
25	A fost martor la o hărțuire online a altei persoane.	3.18	1.91
26	Discută cu prietenii despre siguranța sa în mediul online și modalitățile de prevenire a riscurilor Internetului.	2.00	1.29
27	Discută periodic cu părintele sau cu alți adulți de încredere despre siguranța sa în mediul online și modalitățile de prevenire a riscurilor Internetului.	2.47	2.18
28	Sunt periodic instruiți și informați în cadrul instituției în care își fac studiile sau activează despre riscurile Internetului și modalitățile de prevenire a acestora.	2.60	2.75
29	Preferă să se informeze independent, fără niciun ajutor despre siguranța sa în mediul online și despre	3.07	2.48

	modalitățile de prevenire a riscurilor Internetului.		
--	--	--	--

Notă: 1 punct – niciodată, 2 puncte – rar, 3 puncte – câteodată, 4 puncte – deseori, 5 puncte – foarte des.

Itemul 6. Cineva din cunoscuții tăi a trăit experiențele de mai jos?

<i>Nr.</i>	<i>Item</i>	<i>Părinți</i>	<i>Copii/Tineri</i>
1	A introdus online datele sale personale (nume, telefon, adresa, instituția etc.).	Da – 76,3%	Da – 86.8%
2	A spus lucruri neplăcute online altor persoane, plasând mesaje urâte pe pagina lor online sau în chat, în loc să le vorbească direct.	Da – 39,4%	Da – 47.3%
3	A primit e-mailuri și/sau mesaje răutăcioase adresate lui personal.	Da – 42%	Da – 39.4%
4	A primit e-mailuri/mesaje cu caracter ostil, discriminator despre o altă persoană.	Da – 42%	Da – 34.2%
5	A primit invitații de pe un site web sau e-mailuri credibile, care solicitau informații și date personale (nume, prenume, adresă, date bancare etc.).	Da – 63,1%	Da – 68.4%
6	A acceptat cu ușurință invitațiile de prietenie online de la oameni	Da – 36.8%	Da – 57.8%

	necunoscuți.		
7	Are încredere totală în prietenii săi virtuali.	Da – 21% Nu – 36.8%	Da – 15.7% Nu – 36.8%
8	S-a confruntat cu o situație de comunicare dificilă online, pe care nu a știut cum să o soluționeze.	Da – 34.2% Nu – 34.2%	Da – 31.57% Nu – 18.4%
9	A primit mesaje cu propuneri indecente de la prietenii sau străinii online.	Da – 39.4%	Da – 63%
10	A recepționat imagini cu caracter pornografic de la un străin sau un prieten online.	Da – 28% Nu – 22% Nu știu – 50%	Da – 36.8% Nu – 15.7%
11	A primit propuneri de a ține în secret prietenia cu vreo persoană din mediul online.	Da – 13.2% Nu – 36.8% Nu știu – 50%	Da – 15.7% Nu – 28.9% Nu știu – 55.2%
12	A fost invitat să se întâlnească cu străinii sau noii prietenii online în viața reală.	Da – 28.9%	Da – 60.3%
13	Are încredere deplină în oamenii pe care îi are în calitate de prieteni online.	Nu – 42% Nu știu – 42%	Da – 7.8% Nu – 31.5% Nu știu – 60.5%
14	Este sincer și onest în comunicarea cu prietenii online, preferând să le împărtășească cu ușurință secretele sale.	Nu – 39.4% Da – 23.6%	Da – 23.6% Nu – 23.6% Nu știu – 52.6%

15	A folosit uneori informații de pe site-urile web pentru lucrările școlare, prezentându-le ca fiind ale sale proprii.	Da – 47.3%	Da – 52.6% Nu – 7.8%
16	A spus lucruri neplăcute online altor persoane, plasând mesaje urâte pe pagina online a acestora sau în chat, în loc să le vorbească direct.	Da – 34.2%	Da – 47.3% Nu – 18.4%
17	A expediat e-mailuri și/sau mesaje răutăcioase adresate altor persoane.	Da – 28.9%	Da – 23.6% Nu – 36.8%
18	Expediază fără niciun dubiu invitații de prietenie persoanelor pe care i le sugerează alți prieteni online sau rețeaua de socializare în care comunică.	Da – 23.6% Nu – 36.8%	Da – 39.4% Nu – 23.68%
19	Obișnuiește să încarce fotografiile și secvențele video fotografiate/filmate personal sau de către alte persoane pe site-urile publice.	Da – 60.5%	Da – 81.5% Nu – 10.5%
20	A expediat mesaje neplăcute de răspuns la mesajele pe care le-a primit de la profiluri sau numere necunoscute.	Da – 31.5% Nu – 31.5%	Da – 28.9% Nu – 28.9%
21	I s-au furat datele personale în scopul creării altor conturi-fantomă, care poartă un caracter discriminator.	Da – 23.6% Nu – 31.5%	Da – 52.6% Nu – 15.7%
22	I s-au furat datele personale în	Da – 13%	Da – 13%

	scopul fraudelor bancare.	Nu – 44.7%	Nu – 44.7%
23	În cazul în care s-a confruntat/s-ar confrunța cu o situație neplăcută online, de tipul agresiune online, hărțuire, furt de date personale etc., a apelat/ar apela la ajutorul unui prieten online.	Da – 13% Nu – 31.5%	Da – 28.9% Nu – 21%
24	În cazul în care s-a confruntat cu o situație neplăcută online, de tipul agresiune online, hărțuire, furt de date personale etc., a apelat la ajutorul Dvs. ca părinte sau la un adult de încredere.	Da – 26.3% Nu – 28.9%	Da – 34.2% Nu – 18.4%
25	A fost martor la o hărțuire online a altei persoane.	Da – 28.9% Nu – 34.2%	Da – 42.1% Nu – 10.5%
26	Discută cu prietenii despre siguranța sa în mediul online și modalitățile de prevenire a riscurilor Internetului.	Da – 57.8% Nu – 18.4%	Da – 47.3% Nu – 18.4%
27	Discută periodic cu părintele sau cu alți adulți de încredere despre siguranța sa în mediul online și modalitățile de prevenire a riscurilor Internetului.	Da – 52.6% Nu – 26.3%	Da – 44.7% Nu – 13.1%
28	Sunt periodic instruiți și informați în cadrul instituției în care își fac studiile sau activează despre riscurile Internetului și modalitățile de	Da – 52.6% Nu – 31.5%	Da – 52.6% Nu – 8%

	prevenire a acestora.		
29	Preferă să se informeze independent, fără niciun ajutor despre siguranța sa în mediul online și despre modalitățile de prevenire a riscurilor Internetului.	Da – 34.2% Nu – 21%	Da – 38.2% Nu – 7.8% Nu știu – 54.3%

Secțiunea 2. Cunoștințe cu referire la promovarea siguranței online și a cetățeniei digitale.

<i>Nr. itemului</i>	<i>Domeniul întrebării</i>	<i>Răspunsurile corecte oferite de părinți</i>	<i>Răspunsurile corecte oferite de tineri</i>	<i>Media</i>
8; 9; 20	Comunicarea online eficientă/ Neticheta	70.1%	67.6%	68.85%
12-13	Plasarea datelor cu caracter personal online	80.3%	83.8%	82.05%
10; 14; 17; 18; 19	Acțiunile în cazul expunerii <i>cyberbullying-ului</i> (hărțuirii online)	49.08%	47.3%	48.19%
11; 15; 16	Copyright	54.3%	55.8%	55.05%
	Media	63.44%	63.62%	63.53%

Secțiunea 3. Percepția eficienței politicilor de asigurare a siguranței online a copiilor și tinerilor în viziunea copiilor/tinerilor și a părinților.

Criteriul 1. Actualitatea problemei siguranței online a copiilor și tinerilor în comunitatea respondenților și pentru ei personal:

A. Părinții:

- Da: 83.8%
- Nu: 16.2%

B. Tinerii:

- Da: 86.8%
- Nu: 13.2%

Criteriul 2. Gradul de familiarizare a respondenților cu privire la organizațiile sau instituțiile eligibile să asigure siguranța online a copiilor și tinerilor:

- Familiarizați: 28.1%, dintre care 37.8% părinți și 18.4% tineri;
- Nefamiliarizați: 71.9%, dintre care 62.2% părinți și 81.6% tineri.

Organizațiile indicate:

- Inspectoratul de poliție;
- Biblioteca;
- Școlile;
- ONG-uri educaționale: „La Strada”, „Salvați copiii!”.

Criteriul 3. Familiarizarea participanților cu documente de politici (legi, regulamente ș.a.) din Republica Moldova, care să reglementeze legal protecția copilului și a tinerilor împotriva riscurilor legate de mediul online:

- Familiarizați: 17.3%, dintre care 16.2% părinți și 18.4% tineri;
- Nefamiliarizați: 82.7%, dintre care 83.8% părinți și 81.6% tineri.

Legi și regulamente menționate:

- „Legea privind prevenirea și combaterea criminalității informaționale”;

- ghiduri de utilizare a internetului oferite de Ministerul Educației:
<http://edu.gov.md/ro/content/siguranta-copiilor-internet>.

Criteriul 4. Modalități de soluționare a problemelor conexe asigurării siguranței online a copiilor și tinerilor în Republica Moldova:

- Lipsește cadrul legal (legi, regulamente, strategii etc.) de protecție a drepturilor copiilor și tinerilor în mediul online. Trebuie create legi pentru asigurarea siguranței online a copiilor și tinerilor – 42.95% (62.2% părinți și 23.7% tineri);
- Cadrul legal există, dar necesită îmbunătățire – 25.15% (10.8% părinți și 39.5% tineri);
- Este necesară asistența socială pentru familiile care se confruntă cu aceste probleme: instruire pentru părinți, consultație psihologică etc. – 49.4% (54.1% părinți și 44.7% tineri);
- Trebuie organizate activități de instruire în masă privind protecția copiilor și tinerilor în mediul online în scopul prevenirii expunerii la riscurile online – 77.4% (81.1% părinți și 73.7% tineri).

BIBLIOGRAFIE:

1. Andronic L., Pârțachi I., Statistica în comunicare, ONU Moldova, Chișinău: CEP USM, 2013, p.193
2. Anuarul Statistic al Republicii Moldova, 2016/2012:
<http://www.statistica.md/pageview.php?l=ro&idc=263&id=2193>
3. Bailey G.D., Teaching Digital Citizenship: When will it become a Priority for 21st Century Schools? <http://www.digitalcitizenship.net/uploads/TeachingDC10.pdf>
4. Bulat I., Victimologie și psihologia crimei. Note de curs, Chișinău, 2013.
5. Convenția ONU cu privire la drepturile copiilor:
https://www.unicef.org/moldova/CRC_RO.pdf
6. Copiii din Republica Moldova și(g)uri online? Studiul privind siguranța copiilor online, Centrul Național pentru Protecția și Promovarea Drepturilor Femeii „La Strada”,
http://lastrada.md/publicatii/ebook/Siguranta_copiilor_pe_net.pdf

7. Ciuhu I., „Balena Albastră“, jocul care-i împinge pe adolescenți la sinucidere. Reportaj incognito printre tinerii români atrași în schema sinistă, publicat 15.03.2017:
http://adevarul.ro/locale/iasi/balena-albastra-jocul-care-i-impinge-adolescenti-sinucidere-reportaj-incognito-printre-tinerii-romani-atrasi-schema-sinistra-1_58c95ddf5ab6550cb85b3b3f/index.html
8. Ce înseamnă fame? HD Satelit, publicat 30.06.2013:
<https://hdsatelit.blogspot.md/2013/06/ce-inseamna-flamer-flame-sau-flaming.html>
9. Cheng J., Danescu-Niculescu-Mizil C., Leskovec J., Antisocial Behavior in Online Discussion Communities, Stanford University, 2015:
<https://cs.stanford.edu/people/jure/pubs/trolls-icwsm15.pdf>
10. Cubukcu A., Bazyan S., A Study Regarding the Perception of Digital Citizenship among Adults and the Assessment of This Perception: A Digital Literacy Model. În: International Journal of Digital Literacy and Digital Competence (IJDLDC), 7 (3), 2016, pg. 15.
11. Donath J. S., Identity and deception in the virtual community. În: Communities in cyberspace, 1999.
12. Gațcan D., Un nou joc pe rețelele de socializare. Care sunt regulile și cele 50 de provocări ale „Balenei Roz”, publicat 14.03.2017: <http://diez.md/2017/03/14/un-nou-joc-pe-retelele-de-socializare-care-sunt-regulile-si-cele-50-de-provocari-ale-balenei-roz/>
13. Greenwood Sh., Perrin A., Duggan M., Social media update- 2016:
<http://www.pewinternet.org/2016/11/11/social-media-update-2016/>
14. Haynes J., 10 Most Violent Video games for 2016 (and What to Play Instead),
<https://www.commonensemedia.org/blog/10-most-violent-video-games-of-2016-and-what-to-play-instead#>
15. Hardaker C, Trolling in asynchronous computer-mediated communication: From user discussions to academic definitions. În: J Politeness Res., 2010.
16. Hill V.J., Digital Citizenship in Participatory Culture. În: Integrating an Awareness of Selfhood and Society into Virtual Learning, 2017, pg. 14
17. Know the Law: Cyberbullying & Cyberstalking: Information for youth and parents on cyberbullying and cyberstalking laws in Florida, Juvenile Assessment Center of Lee County, <http://jac.sheriffleefl.org/wp-content/uploads/2014/07/cyber.pdf>

18. McCosker A., Vivienne S., Johns A., Negotiating Digital Citizenship: Control, Contest and Culture. Rowman and Littlefield International, 2016, p. 292.
19. Morozan O., Spațiul virtual – mediu de conturare a profilului psihologic al adolescentului utilizator online. În: Univers Pedagogic, Chișinău, 2013/4, p. 51-57
20. Negrea A., Agresivitatea pe Internet și cazurile ei, <http://alexandrunearea.ro/agresivitatea-pe-internet-si-cauzele-ei.html>
21. Notă informativă cu privire la starea delincvenței juvenile și activitatea serviciilor siguranță copii pe parcursul trimestrului I al anului 2017, Inspectoratul General de Poliție, Republica Moldova, <http://politia.md/ro/advanced-page-type/rapoarte-si-evaluari>
22. O'Brien T., Creating Better Digital Citizens. În: The Australian Educational leader, 32/2, the Australian Council for Educational Leader, 2010, p. 18-20
23. ONU Definition of Youth: <http://www.un.org/esa/socdev/documents/youth/fact-sheets/youth-definition.pdf>
24. Parenting in the Digital Age: How Parents Weigh the Potential Benefits and Harms of Their Children's Technology Use: <https://www.fosi.org/policy-research/parenting-digital-age/>
25. Popescu L.G., Politici publice, Ed. Economica, Bucuresti, 2005, p. 84-85.
26. Raportul "EU Kids Online" al Școlii de Economie și Științe Politice din Londra: <http://www.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/Home.aspx>
27. Raport cu privire la situația tinerilor din Republica Moldova, Asociația Tinerilor Cercetători din Moldova PRO-Știința: http://pro-science.asm.md/youth/docs/raport_sit_tin.pdf
28. Macovei M., Agresivitatea umană între natură și cultură, Iași, 2013.
29. Ribble M, Rising a Digital Child, ISTE, 2009, p. 213
30. Ribble M., Digital Citizenship in School. Nine Elements All Students Should Know. Third Edition, ISTE, 2015, p. 212
31. Romandas N., Dreptul protecției sociale, Universitas, 2001, p. 22.
32. Report from Qualitative Research. Commercial Sexual Exploitation of Children and Young People. Attitudes towards the problem in selected countries of Central and Eastern Europe. Nobody's Children Foundation. 2015, p. 45-54.

http://cnpac.org.md/uploaded/Amicel/Studii/Comparative%20report-attitudes%20towards%20comercial%20sexual%20exploitation_2015.pdf

33. Staksrud E. Children in the online world: Risk, regulation, rights. Aldershot: Ashgate, 2013.
34. Smelnițchii A., Creatorul jocului morții prin care tinerii sunt determinați la suicid a fost închis, dar jocul a fost preluat de alții. De ce continuă?, <http://ea.md/creatorul-jocului-mortii-prin-care-tinerii-sunt-determinati-la-suicid-a-fost-inchis-dar-jocul-a-fost-preluat-de-altii-de-ce-continua/>
35. Study on Children's Safety Online in the Republic of Moldova, Second Edition. International Center for Women Rights Protection and Promotion "La Strada", 2014: http://lastrada.md/publicatii/ebook/Studiu_siguranta_online_en.pdf

DOCUMENTE DE POLITICI:

36. CONSTITUȚIA REPUBLICII MOLDOVA din 29.07.1994: http://lex.justice.md/document_rom.php?id=44B9F30E:7AC17731
37. LEGEA nr. 338 a Parlamentului Republicii Moldova din 15.12.1994 privind drepturile copilului. În: Monitorul Oficial nr. 13-127 din 02.03. 1995.
38. LEGEA nr. 140 a Parlamentului Republicii Moldova din 14.06.2013 privind protecția socială a copiilor aflați în situație de risc și a copiilor separați de părinți, Parlamentul Republicii Moldova. În: Monitorul Oficial, nr. 167-172, art. nr: 534, 02.08.2013, <http://lex.justice.md/md/348972/>
39. LEGEA nr. 229 din 10.10.2013 pentru aprobarea Strategiei naționale în domeniul protecției datelor cu caracter personal pentru anii 2013-2018 și a Planului de acțiuni privind implementarea acesteia: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=350516>
40. LEGEA nr. 30 din 09.03.2013 cu privire la protecția copiilor împotriva impactului negativ al informației: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=347276&lang=1> .
41. CODUL CONTRAVENȚIONAL al Republicii Moldova nr. 218 din 24.10.2008. <http://lex.justice.md/md/330333/>

42. HOTĂRÂREA GUVERNULUI nr. 710 din 20.09.2011 cu privire la aprobarea Programului strategic de modernizare tehnologică a guvernării (e-Transformare).
43. HOTĂRÂREA GUVERNULUI nr. 857 din 31.10.2013 cu privire la Strategia națională de dezvoltare a societății informaționale „Moldova Digitală 2020”.
44. HOTĂRÂREA GUVERNULUI nr. 1432 din 29.12.2016 cu privire la aprobarea Planului de acțiuni pentru o guvernare deschisă pentru anii 2016-2018.
45. HOTĂRÂREA GUVERNULUI nr. 944 din 14.11.2014 cu privire la aprobarea Strategiei de dezvoltare a educației pentru anii 2014-2020 „Educația-2020”:
<http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=355494>
46. HOTĂRÂREA GUVERNULUI nr. 434 din 10.06.2014 privind aprobarea Strategiei pentru protecția copilului și a familiei pe anii 2014-2020:
<http://lex.justice.md/md/353459/>
47. HOTĂRÂREA GUVERNULUI nr. 270 din 08.04.2014 privind aprobarea Instrucțiunilor privind mecanismul intersectorial de cooperare pentru identificarea, evaluarea, referirea, asistența și monitorizarea copiilor victime și potențiale victime ale violenței, neglijării, exploatării și traficului:
<http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=352587&lang=1>
48. HOTĂRÂREA GUVERNULUI nr. 212 din 05.04.2017 pentru aprobarea Planului de acțiuni privind promovarea siguranței pe Internet a copiilor și adolescenților pentru anii 2017-2020: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=369782>
49. HOTĂRÂREA GUVERNULUI nr. 811 din 29.10.2015 cu privire la Programul național de securitate cibernetică a Republicii Moldova pentru anii 2016-2020:
<http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=361818&lang=1>
50. HOTĂRÂREA GUVERNULUI nr. 270 din 13.04.2007 cu privire la aprobarea Concepției sistemului informațional educațional. În: Monitorul Oficial nr. 51-53, art nr. 383 din 13.04.2007: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=355227&lang=1>
51. HOTĂRÂREA GUVERNULUI nr. 90 din 12.05.2011 cu privire la aprobarea Planului național de acțiuni în domeniul drepturilor omului pe anii 2011-2014.

52. HOTĂRÂREA GUVERNULUI nr. 808 din 07.10.2014 cu privire Planul național de acțiuni pentru implementarea Acordului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană în perioada 2014-2016. În: Monitorul Oficial nr. 297-309, art nr. 851 din 10.10.2014:
<http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=354939>
53. HOTĂRÂREA GUVERNULUI nr. 523 din 11.07.2011 cu privire la aprobarea Programului de dezvoltare a educației incluzive în Republica Moldova pentru anii 2011-2020. În: Monitorul Oficial nr. 114-116, art. nr. 589, 15.07.2011:
<http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=339343&lang=1>
54. ORDINUL Ministerului Educației nr. 858 din 23.08.2013 Metodologia de aplicare a Procedurii de organizare instituțională și de intervenție a lucrătorilor instituțiilor de învățământ preuniversitar în cazurile de abuz, neglijare.
55. ORDINUL Ministerului Educației nr. 671 din 1 august 2017 cu privire la aprobarea materialelor prezentate la Consiliul Național pentru Curriculum.
56. ORDINUL Ministerului Educației nr. 862 din 07.09.2015 cu privire la aprobarea curriculei (*Standarde de competențe digitale ale elevilor din învățământul primar, gimnazial și liceal și Standarde de competențe digitale pentru cadrele didactice din învățământul general*).
57. ORDINUL Ministerului Afacerilor Interne nr. 293 din 08.10.2015 cu privire la aprobarea Fișei de sesizare a cazului suspect de violență, neglijare, exploatare și trafic al copilului.
58. Ghidul drepturilor omului pentru utilizatorii de internet al Consiliului Europei, 2014:
http://edu.gov.md/sites/default/files/brosura_b5_coe_internet_ro_web.pdf
59. Convenția Europeană a Drepturilor Omului (Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms): <http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/005>
60. Convenția de la Lanzarote (Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse):
<http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/201>

61. Convenția 108 (Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data): <http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/108>
62. Convenția de la Budapesta (Convention on Cybercrime):
<http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/185>
63. Raport privind protecția drepturilor omului în Internet, Consiliul Europei:
<https://rm.coe.int/168069c966#search=crima%20cibernetica>
64. Raportul privind Drepturile Omului în Regiunea Transnistreană a Republicii Moldova, 2013:
<http://www.parliament.md/LinkClick.aspx?fileticket=hdbrijWNGeLQ%3D&tabid=202&language=ro-RO>
65. Raport de monitorizare a Planului de acțiuni privind implementarea Strategiei Naționale de dezvoltare a societății informaționale „Moldova Digitală 2020” în anul 2016, elaborat de către Ministerul Tehnologiilor Informaționale și Comunicațiilor al Republicii Moldova:
http://www.mtic.gov.md/sites/default/files/transparency/plans_and_reports/raport_moldova_digitala_2016_final.pdf
66. Raport despre executarea în sem. I 2016 a Programului național de securitate cibernetică a Republicii Moldova pentru anii 2016-2020:
67. http://www.mtic.gov.md/sites/default/files/transparency/plans_and_reports/rap_pnsc_sem_i-2016_0.pdf
68. Strategia Europeană pentru un internet mai bun pentru copii:
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2012:0196:FIN:RO:PDF>,
<http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2016/RO/1-2016-364-RO-F1-1.PDF>
69. Standarde de competențe digitale ale elevilor din învățământul primar, gimnazial și liceal, Ministerul Educației, Chișinău, 2015:
http://www.edu.gov.md/sites/default/files/cnc4_final_competente_digitale_elevi_22iulie2015_1.pdf
70. Standarde de competențe digitale pentru cadrele didactice din învățământul general, Ministerul Educației, Chișinău, 2015:

http://www.edu.gov.md/sites/default/files/cnc4_finalcompetente_digitale_profesori_22iulie2015_1.pdf

71. Concept privind realizarea învățământului primar, gimnazial și liceal la distanță a persoanelor cu dificultăți de învățare cauzate de dizabilități, Ministerul Educației, Chișinău, 2016.
72. Legea Parlamentului Republicii Moldova nr. 64 din 23.04.2010 cu privire la libertatea de exprimare. În: Monitorul Oficial nr. 117-118, art. 355, publicat la 09.07.2010: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=335145&lang=1>
73. Legea nr. 215 din 29.07.2016 cu privire la tineret a Parlamentului Republicii Moldova. În: Monitorul Oficial nr. 315-328, art. 688, publicat: 23.09.2016. <http://lex.justice.md/md/366763/>
74. Programul de activitate al Guvernului Republicii Moldova 2016-2018: http://www.gov.md/sites/default/files/document/attachments/guvernul_republicii_moldova_-_programul_de_activitate_al_guvernului_republicii_moldova_2016-2018.pdf

VIDEOGRAFIE ȘI WEBOGRAFIE:

75. A fost aprobat un plan de acțiuni pentru un Internet mai sigur până în 2020, Centrul Internațional „La Strada”: <http://lastrada.md/rom/articole/a-fost-aprobat-un-plan-de-actiuni-pentru-un-internet-mai-sigur-pana-in-2020-120>
76. Emisiunea „Pauza de Cafea: Ce e bine să știm despre riscurile pe care le implică utilizarea internetului”, difuzată la 2.03.2017: <http://radiochisinau.md/pauza-de-cafea-ce-e-bine-sa-stim-despre-riscurile-pe-care-le-implica-utilizarea-internetului---46696.htm>
77. Educația pentru media discutată la Ministerul Educației: <http://www.edu.gov.md/ro/content/educatia-pentru-media-discutata-la-ministerul-educatiei>
78. DEX online: <https://dexonline.ro/>
79. Linia Verde pentru Prevenirea Suicidului: www.pentruviata.md
80. Moldova: Call for the Mobilization of the Authorities for a Priority Approach of Sexual Exploitation and Abuse of Children in the Online Environment: <https://childhub.org/en/child-protection-news/moldova-call-mobilization-authorities-priority-approach-sexual-exploitation>

81. Singur Online: <http://siguronline.md/>
82. Securitatea copiilor on-line în vizorul CNPDCP:
<http://www.datepersonale.md/md/newslst/1211/1/10733/>
83. Sistemul Informațional de Management Educațional „SIME”:
<http://sime.md:8080/ords/f?p=200:1:2638773382410:.....>
84. The Polish Safer Internet Centre: <http://www.saferinternet.pl/about-us/safer-internet-in-poland.html?setlng=en>, http://www.saferinternet.pl/pliki/publikacje/psic_folder_2012.pdf
85. „116111-asistența telefonică pentru copii”, Agenția Națională pentru Reglementarea în Comunicații Electronice și Tehnologia Informației a Republicii Moldova, http://anrceti.md/116111_asistenta_telefon_copii
86. Chestionar pentru părinți „Siguranța online”: <https://goo.gl/forms/jSDaMqfpaqjthBdw2>
87. Chestionar pentru tineri „Siguranța online”: <https://goo.gl/forms/5QNrXYUC6nYDGjKg>